

Tarihin hemen hemen her devrinde gelişimi diğerlerinden farklı insanların var oldukları düşünülürse, özel eğitimin tarihçesinin de çok eski zamanlara kadar uzandığı söylenebilir. Özel eğitim gereksinimi olan bireylere götürülen hizmetlerin M.Ö. IV. yüzyıla kadar uzandığı, ilk girişimlerin Anadolu Uygarlığı'nda filizlendiği ve Kayseri yöresinde Aziz Basilin'in ilk körler hastanesini açmasıyla başladığı belirtilmektedir. Özel gereksinimli bireyler için tarihsel gelişimi aşağıdaki dönemleri içermektedir:

1-Büyük Dinler Öncesi Dönem: Tek tanrılı büyük dinlerin ortaya çıkmasına kadar geçen çok uzun bir dönemde, normal insanlardan farklı doğan bebekler veya normal gelişim göstermeyen çocuklar ya öldürülmüş ya da kaderine terk edilmiştir.

2-Büyük Dinlerin Yayıldığı Dönem: Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi büyük dinlerin ortaya çıkması ve yayılması ile birlikte farklı özellikler taşıyan engelli bireylere acınarak yaklaşılmış ve bu bireyler korumaya alınmıştır. Bu yaklaşımın arkasında daha çok sevap kazanmak veya günah işlemek duygusu yatmaktadır.

3- Eğitim ve Kurumlaşma Dönemi: 18. ve 19. yüzyıllarda engellilerin eğitimine önem verilmeye başlanmıştır. Çeşitli bireysel çalışmalar özel eğitim ve engelliler için önemli başlangıçlardır. 1755 İlk defa Fransa'da işitmeyenler için bir okul açılmıştır. 1784 Fransa'da görmeyenler için bir okul açılmıştır. 1817 ABD'de işitmeyenler için ilk defa bir okul açılmıştır. 1829 ABD'de görmeyenler için bir okul açılmıştır. 1860 ABD'de zihinsel engelliler için okullar açılmıştır.

4. Kaynaştırma (Entegrasyon) ve Normalizasyonu Temel Alan Dönem: İlk kaynaştırma çalışmalarının, bilinçli bir entegrasyon anlayışına dayanarak yapıldığı söylenemez. Daha çok devlet okulları içerisinde açılan özel sınıflar şeklindedir. Normalizasyon ve yatılı özel eğitim kurumlarından vazgeçme, bugünkü kaynaştırma anlayışıyla birlikte engelli bireyler için, sosyal yaşam ve öğrenme çevresini mümkün olduğunca bireylerin normal hayat koşullarına ulaşacakları bir çevre hâline getirme (normalizasyon), eğilimin önemli bir hedefi olmuştur. ABD mevcut yasal düzenlemelerini özel eğitim gereksinimi olan öğrencilerini kaynaştırma yoluyla eğitebilmelerinde daha iyi olanak arayışları yönünde değiştirmiştir. 1977'den itibaren ise zorlayıcı tedbirlere gereksinim duyulmuştur. ABD'nin PL 94-142 yasının çok kapsamlı olmasının nedeni, özel eğitim gereksinimi olan her çocuğun eğitim hakkı olduğu ve bunun yaygınlaştırılmasını sağlayabilmektir. Yasa her çocuğun normal okulda eğitilmesini öngörmektedir. Eğitim önlemleri en uygun; fakat en az kısıtlayıcı ortam demektir.

Kanada'da da özel eğitime ilişkin yasal düzenlemeler kapsamlıdır. Kanada Ontario Eyalet Yasası okul kurumlarını kaynaştırmayı destekleyici ve en az kısıtlayıcı ortam sağlamaya ilişkin kendi kararlarını almada bir dereceye kadar serbest bırakmış olmakla birlikte, bu konuda bir yaptırım koymamıştır.

İngiltere'de 1980'den sonra kaynaştırma yönünde yasal değişim gerçekleştirilmiştir. 1980'de

parlamentoya özel eğitim ile ilgili raporun sunulması ile de 1981 Özel Eğitim Yasası ile fırsat eşitliği sağlanmasına çalışılmıştır. Özel gereksinimli bireyler için dünyada ve tarihimizdeki gelişmelere

baktığımızda, Batı toplumlarının zihinsel engellileri içlerinde şeytan var diye yaktıkları çağlarda

Anadolu'da özel şifahaneler bulunmakta olduğunu görürüz. Aydınlanma Çağı'nda durum değişmeye

başlamış ve engellilerin de insan haklarından bahsedilir olmuştur. İlk yaklaşım, engellileri korumak,

esirgemek şeklinde olup, bu yaklaşım uzunca bir süre devam etmiştir. Türkler, engelliler arasında

sayılan akıl hastalarını topluma kazandırmak için İslâmiyet'in kabulünden hemen sonra bimarhaneler

yapmışlar, çağına göre oldukça modern usullerle buralarda zihinsel engellileri tedavi etme yönüne

gitmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde engellilerin sıkıntıya düşmemeleri için pozitif ayrımcılığa gidilmiş,

toplumda onurlu bireyler olarak yaşamaları sağlanmıştır. Zihinsel engelli olmamakla birlikte dengeleri

kurmakta zorluk çekenlere devlet iş bulur, mağdur etmek isteyenlere karşı onları korur ve işlerine

devam etmelerini sağladı. 1921 yılında İzmir'de özel bir dernek tarafından "Sağır-Dilsiz ve Körler Okulu" kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde özel eğitim hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi işi

Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Engelli öğretmen

ataması yapılan illerde kurulan komisyonlardan raporlar ile görev başındaki engelli öğretmenler

hakkında bilgiler istenmiştir. İşitme ve konuşma engelli çocuklarla zihinsel engelli çocuklar için

bilgisayar eğitim programlarının çalışmaları başlatılmıştır. Görme engelli çocuklar için özel sınıflar

yapılmış ve tüm okullara dağıtılmıştır. Engelli gençlerin mesleki eğitimleri için Kız Meslek Liseleri,

Endüstri Meslek Liseleri ile Ticaret ve Turizm Meslek okullarında işitme ve zihinsel engelli

çocukların kaynaştırma eğitimleri sağlanmıştır. 1990'lı yılların en önemli olaylarından birisi de 1996

yılında Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasına ilişkin Yetki Kanunu çıkartılmasıdır. Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, genel ve mesleki eğitim görme haklarını kullanabilmelerini sağlamaya yönelik esasları düzenlemektir. Kararnamede tanılama, değerlendirme ve yerleştirme süreçleri tanımlanmıştır. Kanada'da da özel eğitime ilişkin yasal düzenlemeler kapsamlıdır. Kanada Ontario Eyalet Yasası okul kurumlarını kaynaştırmayı destekleyici ve en az kısıtlayıcı ortam sağlamaya ilişkin kendi kararlarını almada bir dereceye kadar serbest bırakmış olmakla birlikte, bu konuda bir yaptırım koymamıştır. İngiltere'de 1980 'den sonra kaynaştırma yönünde yasal değişim gerçekleştirilmiştir. Özel eğitim gerektiren çocukların; okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim, mesleki eğitim ve yaygın eğitim hizmetleri, Bakanlık tarafından planlanır, ilgili kuruluşlar tarafından uygulanır.

İnsanın yaşam süreci, doğumdan ölüme kadar; bebeklik, okul öncesi ve okul dönemi, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerini kapsar. Bu dönemlerde bireyin büyümesini gösteren fiziki gelişimi, gelişimin göstergesi olan hareket gelişimi, dil gelişimi, sosyal gelişim, duygusal gelişim, bilişsel gelişim ile ilgili belirli özellikler görülmektedir. Yaşam dönemlerinin gelişim alanlarında görüldüğü ortak özellikler, normal gelişim olarak adlandırılır. Buna göre normal gelişim gösteren çocuğun hangi yaşta, hangi gelişim alanında, ne tür özellikler göstermesi gerektiği bilinmektedir. Normal gelişim sınırlarının dışında görülen özellikler, çocuğun gelişimini farklı kılmaktadır. Gelişimi farklı olan bireyler için alanda günümüzde; “özürlü”, “engelli”, “özel gereksinimleri olanlar”, “gelişim farklılığı olanlar”, “farklı gelişim gösterenler” ve “öğrenme farklılığı olanlar” “özel eğitim gerektiren bireyler” ve benzeri tanımlar kullanılmaktadır. Ancak günümüzde, dünya ülkelerinde ve bizde bireyleri etiketlemeden yapılan tanımlar - “farklı gelişim gösteren çocuklar”, “özel gereksinimli çocuklar”, “özel eğitim gerektiren çocuklar”, “öğrenme farklılığı olan çocuklar”, “gelişim farklılığı olan çocuklar”, “özel gereksinimli bireyler gibi- tercih edilmekte ve bu kullanımlar önem taşımaktadır. Farklı gelişimin nedeni ne olursa olsun toplumu oluşturan bireylerin bir arada yaşamını sağlamak için;

- *Toplumsal bilinçlendirilme çalışmalarının sürekliliğinin sağlanması,
- * Farklı gelişim gösteren çocukların tanınmasına göre akademik, fiziksel, sosyal, ihtiyaçlarının karşılanması,
- * Farklı gelişim gösteren çocukların, okul öncesi dönemden itibaren bireysel eğitim programlarıyla desteklenmesi ve aynı zamanda kaynaştırma eğitimine devamlarının sağlanması,
- * Normal eğitim programında olan çocukların ve ailelerin özel gereksinimli ve farklı gelişim gösteren yaşlıları hakkında bilgilendirilmesi,
- * Özel eğitim gereksinimi olan çocuklar ve aile bireylerinin eğitimlerinin sürekliliğinin sağlanması,
- * Tüm eğitimcilerin farklı gelişim gösteren bireyler ve özel eğitim konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir.

• Özel durumu olan ve farklı gelişim gösteren çocukların eğitimleri için normal eğitimden farklı olarak özel yetiştirilmiş personel, özel geliştirilmiş programlar, özel araç gereçler ve bazen özel düzenlenmiş çevre gerekmektedir. Bu eğitim şekli “Özel Eğitim”, “Özel Gereksinimi Olan Çocukların Eğitimi” olarak adlandırılmaktadır. Özel eğitime gereksinimi olan çocukların eğitiminde tercih edilmesi gereken ideal eğitim şekli, çocukların tanı programları ile desteklenerek, normal eğitim içinde yaşlılarıyla bir arada olabilmelerini sağlayan Birlikte Eğitim / Kaynaştırma Eğitimi’dir. Normal eğitim kapsamında, özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar için gerek fiziksel gerek akademik, gerekse sosyal açıdan önlemlerin alınması ve normal eğitimden en üst düzeyde yararlanabilmeleri sağlanabilmelidir. Özel gereksinimli bireylerin, özel eğitim süreçlerinde dikkate alınan özel eğitim yöntemleri, bir ekiple sürdürülürse başarılı olabilir. Bugün dünya ülkelerinde mesleklerarası dayanışmayı sağlayan ekip yaklaşımına (multidisipliner yaklaşım) önem verilmektedir. Dünya Sağlık Teşkilatı’nın, dünya standartları ölçü alınarak, gelişmiş ülkelerde nüfusun %10’u, gelişmekte olan ülkelerde %12’sinin özel gereksinimi olan bireylerden oluştuğu vurgulanmakta ve dağılım aşağıdaki oranlarla belirtilmektedir. Engelli bireylerin gerçek sayısının belirlenmesinde birtakım standartlar bulunmaktadır. Sağlıklı bir sayım için, engel nedenleri dikkate alınarak (doğum öncesi, doğum sırası ve sonrasında meydana gelenler) kurumlararası bir organizasyon gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde engellilerimizin sayımında bu tür bir organizasyon gerçekleştirilmesi; kişi başına düşen doktor sayısı, bazı kırsal bölgelerde mevsim şartlarına bağlı ulaşım zorlukları, hastalık ve kazalarda sağlık kuruluşlarına başvurma oranı ve bunun gibi pek çok neden düşünüldüğünde, bugünkü şartlarda imkansız olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin aileleri, çocuklarına kendileri gibi sahip çıkabilecek, güvenle teslim edebilecekleri kişi ve kurumlara ihtiyaç duymaktadırlar. Son yıllarda daha sık dile getirilen ve tartışılan bu konunun ileriki yıllara taşınmadan köklü bir çözüme ulaştırılması büyük bir gereksinim olmuştur. Devlet, geçmişten beri büyük bir ihtiyaç olan bu projeyi gönüllü ve özel, kişi ve kuruluşlarla birlikte sahiplenerek gerçekleştirebilir. Yaşam merkezi; bakacak kimsesi olmayan engellilerin tüm gereksinimlerini sağlayacak, devlet güvencesiyle, sivil toplum örgütleri ve özel sektörün birlikte yapılındıracağı bir işleyişe sahip olan bir projedir ve ülkemizin her bölgesinde en az bir örnek oluşturulmalıdır. Yaşam merkezinde her birimden sorumlu bir yetkili ve onun ekibi, o birimin çalışmalarını yürütür. Bu merkez, mevcut olan (ilçe-köy) veya yeni kurulacak bir yerleşim merkezine yakın olmalı, yerleşim özelliği, sistemi ve işleyişi ile engelli-engelsiz tüm bireylerin bir arada

olabilecekleri ortamı sağlayabilmelidir. Yaşam merkezinde; kendisine bakabilecek bir yakını bulunmayan veya kimsesiz zihinsel engelliler, bağımsız yaşayamayacak kadar yetersiz olan engelliler, engellilerin aileleri ve yakınları, koruyucu aileler, gönüllüler, personel, otel, misafirhane, alışveriş, spor, kütüphane, kültür-sanat, piknik vb. alanlardan yararlanan tüm engelsiz bireyler bulunmalıdır. Yaşam merkezi personeli, uzman ve yardımcı personelden oluşmaktadır. Bu ekipte tıp personeli (ilgili alan uzman doktorları), hemşireler, diş hekimi, eğitimciler (özel eğitim öğretmenleri, sınıf öğretmenleri, branş öğretmenleri, yardımcı öğretmenler, okul öncesi öğretmenleri), çocuk gelişimi ve eğitimi uzmanları, psikologlar, fizyoterapistler, sosyal hizmet çalışanları, dil ve konuşma terapistleri, diyetisyenler, iş ve meslek danışmanı, protez ve ortez teknikeri vb. bulunmaktadır. Ayrıca idari ve yardımcı personel bu ekibi tamamlamaktadır. Yaşam merkezi, engelli bireylerin sağlık, rehabilitasyon, eğitim, sosyal, sanat, eğlence gibi tüm gereksinimlerini karşılayacak birimlerden oluşmaktadır. Her birimden sorumlu bir yetkili ve onun ekibi, o birimin çalışmalarını yürütür.

ENGELLİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİ

Engelli öğrencilerin normal gelişim gösteren çocuklardan farklı olduğu, bu nedenle de özel olarak yetiştirilmiş personel ortam ve araç gereçlere ihtiyaç duyacakları düşüncesiyle önceleri ayrı okullarda eğitim daha fazla kabul gören bir eğitim ortamı iken; günümüzde kaynaştırma daha çok benimsenen bir eğitim düzenlemesi hâline gelmiştir. Ayrı okullarda eğitimin tercih edilmesinin bir nedeni, bu çocukların kendileri için yetiştirilmiş öğretmenlerle, yine kendileri için hazırlanmış program ve araç gereçlerle daha iyi eğitim alacakları düşüncesi idi. Bu düşünce ile ayrı eğitim tercihi her ne kadar engelli öğrencilerin yararına gibi görülse de, bir diğer düşünce de engelli öğrencilerin normal gelişim gösteren akranlarını olumsuz olarak etkileyecekleri, normal gelişim gösteren öğrencilerin engelli arkadaşlarının davranışlarından etkilenecekleri düşüncesi idi. Bu nedenle de ayrı okullarda eğitim, uzun yıllar engelli çocuklar için tercih edilen bir yerleştirme seçeneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ TANIM

Kaynaştırma eğitimi; bedensel zihinsel duygusal ve sosyal olarak akranlarından farklı gelişim özellikleri ve eğitim gereksinimleri olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklarla birlikte aynı sınıfta, gerektiğinde öğretmene ve/veya özel gereksinimli öğrenciye destek eğitim hizmetlerinin sunulması koşuluyla verilen eğitim olarak tanımlanabilir.

Kaynaştırma Ekibinde Kimler Yer Alır?

Kaynaştırma eğitiminin başarıyla uygulanabilmesi için ekibin içerisinde aşağıdaki bireylerin yer alması gerekmektedir: Sınıf öğretmeni Sınıf öğretmeni ekibin en temel üyesidir ve özel gereksinimli çocuğun ilk tamamlanmasından başlayarak, eğitim programının oluşturulmasına, gelişimin değerlendirilmesine kadar tüm aşamalarda en aktif rol oynayan kişidir. Rehber öğretmenler Rehber öğretmenler, farklı gelişim özelliği gösteren çocukların normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte nasıl eğitim göreceği konusunda sınıf öğretmenine, engelli çocuğun velisine, diğer velilere rehberlik etme durumundadır. Aynı zamanda okuldaki diğer personelin engelli öğrenciye nasıl davranması gerektiği konusunda rehberlik etme görevi de yine rehber öğretmenlerin sorumluluğundadır.

Okul yöneticileri

Okul yöneticileri her ne kadar kaynaştırma ortamındaki engelli öğrencilerin eğitimi konusunda doğrudan rol üstlenmeseler de, engelli öğrencilerin okula kabulünden başlayarak okuldaki tüm personelin etkili ve birlikte çalışması konusunda kaynakların doğru biçimde yönlendirilmesinde, okul genelinde bir kaynaştırma politikasının oluşturulmasında, bakanlığın ilgili birimleri ile okul arasındaki köprünün kurulmasında, engelli öğrencilerin yasal olarak sahip oldukları hakların hayata geçirilmesinde, diğer velilerin engelli çocuk ve ailelerini kabulleri konusunda en fazlası sorumluluğa sahip olan kişilerdir. Normal gelişim gösteren çocukların aileleri Kaynaştırmanın bir diğer önemli unsuru da normal gelişim gösteren çocukların aileleridir. Çünkü çocuklar diğer bireylere nasıl davranacaklarını, nasıl yardımlaşacaklarını, başkalarının haklarına saygı göstermeyi anne-babalarından öğrenirler. Anne-babalar çocuklarına engelli öğrencinin sınıfa katılımını teşvik etmeleri, onlarla arkadaşlık etmeleri, gerektiğinde yardımlaşmaları konularında yol gösterici olmalıdırlar.

Okuldaki Diğer Görevliler

Kaynaştırmanın başarısını arttırmada bir diğer önemli güç de okuldaki diğer personeldir. Çocukların ihtiyaçlarını tanımayan, onların özellikleri konusunda hiçbir fikri olmayan görevlilerin gerektiğinde öğretmene ve rehber öğretmene destek olmaları beklenemez. Okula ve sınıflara giriş çıkışlarda, tuvaleti, kantini kullanmada okuldaki tüm personelin engelli öğrencileri kabul edici ve destekleyici olmaları, hem engelli öğrencilerin okula katılımlarını güçlendirecek hem de diğer çocukların engelli arkadaşlarına nasıl davranmaları gerektiği konusunda rehberlik edici ve yol gösterici olacaktır.

KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ İÇİN NELER YAPILMALIDIR?

Öğrenci Sınıfa Gelmeden Önce Yapılması Gerekenler

Kaynaştırma öncesi yapılması gerekenler kaynaştırmanın başarısını arttıran etmenlerdir. Bunun için öğrenci sınıfa gelmeden önce yapılması gerekenleri okul genelinde yapılması gerekenler ve sınıf özelinde yapılması gerekenler olmak üzere iki ayrı başlık altında inceleyebiliriz. Okul genelinde yapılması gerekenler Her ne kadar kaynaştırma öğrencisi için yapılması gereken düzenlemeler yasal mevzuatla belirlenmiş ise de her okulun fiziki şartları, öğretmen sayısı, öğrenci sayısı, araç gereçleri, bulunduğu bölgenin sosyo –kültürel özellikleri farklılık gösterecektir. Bu nedenle öncelikle okul içerisinde yapılması gereken düzenlemeler gözden geçirilmelidir. Bu düzenlemelerin ilki fiziki

düzenlemelerdir.

- Fiziki olarak sınıfların kaynaştırma öğrencisi için uygun olup olmadığı, farklı engel grubundaki öğrencilerin gereksinimlerini karşılayabilecek fiziki yapıların bulunup bulunmadığı gözden geçirilmelidir. Örneğin; bedensel engelli öğrenciler için rampaların uygun olup olmadığı, işitme engelli öğrenciler için sınıfların yalıtılmış olup olmadığı, görme engelli öğrenciler için yine aynı şekilde Braille alfabesiyle yazılmış bazı uyarı levhalarının bulunup bulunmadığı gibi genel fiziki kontroller yapılmalıdır.
- İkinci olarak, okul genelinde bir kaynaştırma planı oluşturulmalıdır. Okuldaki her bir öğretmenin;
- Engelli öğrenciyi sınıfa nasıl kabul edeceği, • Öğrencinin genel değerlendirmesini nasıl yapacağı,
- Öğrencinin bireyselleşmiş eğitim programını nasıl hazırlayacağı,
- Zaman çizelgesini nasıl oluşturacağı,
- Özel gereksinimli olmayan öğrencilere, engelli arkadaşlarını nasıl tanıtılacağı,
- Rehberlik servisi ile nasıl bir iş birliği kuracağı,
- Okuldaki BEP toplantıları için oturumları nasıl düzenleneceği,
- Aile katılımının nasıl sağlanacağı,
- Okulda varsa eksik olan materyal ve araç – gereç desteği için neler yapılması gerektiği gibi temel konuların net biçimde belirlenmesi gerekmektedir.

Sınıfların kaynaştırma öğrencisi için sınıfın hazırlanması

Öğrenci sınıfa gelmeden önce okul rehberlik servisi ile birlikte sınıf öğretmeni öğrenci hakkında bilgi toplamalıdır. Varsa geçmiş okul kayıtları, sağlık bilgisi çocuğun genel duygusal davranışsal özellikleri yaşadığı ya da yaşayabileceği sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak ailenin önerisi hakkında bilgi toplanmalıdır. Toplanan bilgiler doğrultusunda sınıf içerisinde gerekli düzenlemelerin yapılmasında fayda vardır. Bu düzenlemeler, kaynaştırma öğrencisinin oturma yerinden sınıf içerisinde materyallerin düzenlenmesine kadar çeşitlilik gösterebilir. Eğer çocuğun engeli görülebilir bir engel ise sınıfa gelmeden önce sınıf arkadaşlarına engel hakkında bilgi verilmelidir ve çocuklardan beklenen görevler onlara fazla yük vermeyecek şekilde anlatılmalıdır.

Kaynaştırma öğrencisinin sınıfa katılımı

Kaynaştırma öğrencisi sınıfa gelmeden önce engel durumuna göre sınıfın fiziksel yapısının belirlenmesi, öğrenci hakkında bilgi alınması, eğer eğitim – öğretim öğrenci gelmeden önce başlamış ise sınıftaki diğer öğrencilere, aralarına yeni katılacak olan engelli arkadaşı hakkında bilgi verilmesi öğretmenin yapacağı başlıca işler arasındadır. Öğrencinin sınıfa katılımıyla birlikte öğretmen ilk olarak, engelli öğrencinin oturma yerini düzenlemelidir. Engelli öğrencinin oturma yeri öğretmenin öğrenciye rahatlıkla ulaşabileceği sıralar olmalıdır. Oturma yerinin seçiminin ardından ikinci olarak, öğretmen engelli öğrencinin sınıfa sosyal ve akademik katılımını arttırmak için diğer öğrencilerle birlikte bir planlama yapmalıdır. Öğretmenin sınıf içerisinde engelli öğrenciye yönelik yapması gereken uyarılmalardan üçüncüsü de öğrenciye ayıracağı zamanı planlamasıdır. 20- 25 kişilik bir sınıfta öğretmenin bir ders saatinin tamamını engelli bir öğrenciye ayırması mümkün görülmemektedir.

KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİSİ İÇİN BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMININ (BEP) HAZIRLANMASI

Kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler sınıftaki diğer öğrencilerin izlemiş olduğu program hedeflerinden yeterince yararlanamayan ve bu nedenle de sahip oldukları eğitsel performanslarına uygun BEP hazırlanmasına gereksinim duyan öğrencilerdir. BEP, Rehberlik Araştırma Merkezleri tarafından özel eğitim hizmetlerinden yararlanması uygun görülen öğrenciler için hazırlanır. BEP hazırlamanın temel amacı, diğer çocuklarla aynı program hedeflerini ulaşmada güçlük yaşayan ya da diğer çocukların program hedeflerinin çok üstünde performansa sahip olan öğrencilerin sınıfta buldukları süre içerisinde kazanmaları beklenen beceri ve davranışların neler olduğunu belirlemektir. Belirlenen bu hedeflere ulaşmada kullanılacak öğretim yöntemleri, araç-gereç ve materyaller ile değerlendirme yöntemi ve ölçütü de BEP’te yer alır. Bireyselleştirilmiş eğitim programı engelli öğrencinin eğitim hakkını güvence altına almayı amaçlar ve diğer öğrencilerin izlediği programı izlemekte güçlük çeken bir öğrenci için neler yapılması gerektiğine ilişkin öğretim rehberlik eder. BEP aynı zamanda engelli öğrenci için belirlenen hedeflerin ne kadar süreyle ve kimler tarafından çalışılacağını, öğrenciye sağlanacak destek eğitim hizmetlerinin neler olduğunu ve yine bu hizmetlerin kimler tarafından verileceğini de belirlemeyi gerektirir.

Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Hazırlanırken Neler Yapılmalıdır?

Var olan performans düzeyinin belirlenmesi BEP hazırlanırken ilk yapılması gereken, engelli öğrencinin her bir derse ilişkin olarak var olan performans düzeyinin diğer bir deyişle şimdiki performans düzeyinin belirlenmesidir. Var olan performans düzeyi, bir beceri alanına ya da programda belirlenen hedef davranışlara ilişkin engelli öğrencinin neleri yapıp neleri yapamadığının belirlenmesidir. Örneğin ilkokul ikinci sınıfta, sınıf genelinde öğrenciler “iki basamaklı sayı ile iki basamaklı sayıyı eldeli toplama” becerisi üzerinde çalışırken, engelli öğrenci henüz “bir basamaklı sayı ile bir basamaklı sayıyı toplama” aşamasında bulunabilir. Bu durumda öğretmen öğrencinin var olan performans düzeyinden başlayarak çalışmalarını planlamak durumundadır. Uzun dönemli ve kısa

dönemli hedeflerin oluşturulması Var olan performans düzeyi öğrencinin bulunduğu nokta ise, uzun dönemler de bir akademik yıl sonunda engelli öğrencinin ulaşacağı hedefleri gösterir. Kısa dönemli hedefler ise var olan performans düzeyi ile uzun dönemli hedefler arasındaki ara basamaklardır. Uzun dönemli hedeflerin belirlenmesinde yani engelli öğrencinin nereye kadar gelişeceğinin belirlenmesinde bazı temel ilkeler dikkate alınır: Kısa dönemli hedefler, daha önce de ifade edildiği gibi var olan performans düzeyi ile uzun dönemli hedefler arasındaki ara basamaklardır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, basamakların doğru oluşturulmuş, hiçbir basamağın atlanmadan sıralanmış olmasıdır. Öğretim yöntem ve teknikleri ile materyallerin belirlenmesi Öğretim yöntemleri; doğrudan öğretim yöntemi, iş birliğine dayalı öğretim yöntemi, sezgisel ya da kavrayış yoluyla öğretim yöntemi olarak sıralanabilir. Sıralanan bu yöntemler büyük grup hâlinde gerçekleştirilebileceği gibi, küçük grup içerisinde de gerçekleştirilebilir. Öğrenmede etkili olan bir diğer etken de kullanılan eğitim materyalleridir. Ders kitabı, defter ve yazı tahtasının dışında öğretmenin sınıf içerisinde kullandığı materyaller öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırır. Öğretmenin anlattığı konulara ilişkin olarak farklı görseller kullanması, maketlerden yararlanması, anlattıklarını somutlaştıracak her türlü görsel malzemeye öğretimde yer vermesi, öğrenmeyi hem kolaylaştıracak hem de zevkli hâle getirecektir. Değerlendirme yöntem ve ölçütlerinin belirlenmesi Bireyselleştirilmiş eğitim programı içerisinde belirlenmesi gereken bir diğer öğe de değerlendirme yöntemi ve değerlendirme ölçütüdür. Öğretmen programı hazırlarken engelli öğrencinin başarısını nasıl değerlendireceğini ve başarılı kabul etmek için hangi ölçütü kullanacağını program hazırlama aşamasında belirlemelidir.

KAYNAŞTIRMA DESTEK HİZMETLERİ

Kaynaştırma destek hizmetleri, sınıf içinde ve sınıf dışında yürütülen destek eğitim hizmetleri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Sınıf içinde yürütülen destek eğitim hizmetleri daha çok öğretmene yönelik olarak yürütülen destek eğitim hizmetlerdir. Öğretmene yönelik yürütülen destek eğitim hizmetlerinde;

- Öğrencinin performans düzeyini nasıl belirleyeceği,
- Öğretimi nasıl uyarlayacağı,
- Sınıf içerisinde etkili öğretim tekniklerini nasıl kullanacağı,
- Akranlara engelli öğrencinin nasıl tanıtılacağı,
- Akran öğretiminden nasıl yararlanacağı gibi konular ele alınır.

Sınıf dışında yürütülen destek eğitim hizmetleri ise kaynak oda ya da destek eğitim odası olarak adlandırılan birimlerde sağlanan özel eğitim hizmetleridir. Destek eğitim odası, engelli öğrencinin bir okul gününün en az yüzde 21'ini, en fazla yüzde 60'ını genel eğitim sınıfı dışında özel eğitim hizmeti almak için geçirdiği yerdir. Burada özel gereksinimli öğrenci, özel eğitim öğretmeninden bireysel ya da küçük grup şeklinde eğitim alır ve engelli öğrencinin BEP'inde belirlenen hedefler doğrultusunda eğitim gerçekleştirilir.

AİLEDE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUK

Aile Kavramı Aile kurumu, aile işlevlerini yerine getirmekle sorumludur. Ailenin; ekonomik, sağlık ve bakım, boş zamanları değerlendirme, sosyalleşme, kendini tanıma, sevgi bağı, eğitim, iş, cinsellik, üreme, din işlevleri bulunmaktadır. Aile, içinde bulunulan kültürü yeni nesillere aktarmakla görevlidir. Aile bu işlevlerini farklı aile tipleri içinde karşılamaktadır. Çekirdek aile, geniş aile, parçalanmış aile, tek ebeveynli aile, ataerkil aile gibi farklı aile tipleri bulunmaktadır. Aile fertlerinin sevgi, barınma, eğitim, sosyal destek, ekonomik destek gibi temel ihtiyaçlarını aile karşılamaktadır. Neden Çocuk Sahibi Olunur? Aile, karı-kocanın evlenmesiyle oluşur. Eşler bir süre sonra çocuk sahibi olmak isterler. Bunun en önemli gerekçesi, anne ve baba olma statüsünü kazanma isteğidir. Kazanılmış bir statü olan annelik ve babalık duygusunu tatmak tüm çiftler için önemli bir hedeftir. Annelik ve babalık statüsünü yaşamamanın yanı sıra bir ürün ortaya koymak için de çiftler çocuk sahibi olmak istemektedirler.

Özel Gereksinimli Çocuğun Tanılanması

Aileler çocuk sahibi olmayı kendileri seçerler; ancak hiçbir anne-baba özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmayı kendileri seçmez. Hamilelik boyunca hiçbir anne adayını özel bir çocuğun olmasına yönelik plan yapmaz. Aileye çocuklarının özel gereksinimli olduğuna yönelik ilk bilginin nasıl verildiği oldukça önemlidir. Doğumun hemen ardından kalıtsal nedenlerden dolayı ortaya çıkan özel gereksinim durumunun, anne ve babaya söylenmesi oldukça travmatik olabilmektedir.

Ailenin Sorumlulukları

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin yapması gereken sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar; çocuğun bakımını üstlenmek, maddi destek sunmak, özel gereksinimli çocuğun öğrenme ve davranış sorunlarına yönelik destek almak, çocukları için psikolojik destek almak, diğer çocuklarıyla ilgilenmek, özel gereksinimli çocuklarına yönelik bilgi edinmek, eşler arasında yaşanan sorunlar çözmek, çevreyi bilgilendirmektir.

AİLE TEPKİLERİNİ AÇIKLAYAN MODELLER

Ailelerin, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olduklarını öğrendiklerinde yaşadıkları duygular oldukça karmaşıktır. Bu duyguların ailede sevilen bir kişinin kaybında yaşanan duyguya benzer duygular olduğu belirtilmiştir. Ailelerin yaşamış olduğu bu duygular araştırmacıların dikkatini çekmiş, farklı yaklaşımlarla yaşanan duygular açıklanmaya çalışılmıştır. Bu modeller; aşama modeli, sürekli üzüntü modeli, kişisel yapılanma modeli, çaresizlik, güçsüzlük ve anlamsızlık modelidir.

Aşama Modeli

Ailelerin özel gereksinimli bir çocuğa sahip olduğunu öğrenmelerinin ardından geçirmiş oldukları duygusal yaşantılar, Kubler-Ross tarafından geliştirilen aşama modeline göre üç ayrı aşamada farklı duyguların (şok, inkar, depresyon, suçluluk, kararsızlık, kızgınlık, utanma, pazarlık etme, uyum ve kabul etme) yaşanmasıyla açıklanmaktadır.

Sürekli Üzüntü Modeli

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip anne-babaların çocuklarının tanı almasının ardından yaşadıkları temel duygunun üzüntü ve kaygı olduğunu belirten model, sürekli üzüntü modelidir. Bu üzüntünün ailede sürekli olduğu; ancak bu duygunun patolojik olarak değerlendirilmemesi gerektiği belirtilmektedir.

Kişisel Yapılanma Modeli

Özel gereksinimli çocuğun doğumuyla birlikte anne ve babanın geliştirmiş oldukları bilişsel şemalar, yaşananlara uymamakta ve sıkıntı yaşanmaktadır. Aile bu durum karşısında özel gereksinimli bir çocuğun anne ve babası olma şemasını geliştirmeye başlamaktadır.

Çaresizlik Güçsüzlük Anlamsızlık Modeli

Bu model, anne-babanın özel gereksinimli çocuklarının doğumuyla birlikte çaresizlik yaşadıklarını, bu duyguların kendi anne-babaları ve akrabaları tarafından daha da ağırlaştırıldığını anlatmaktadır. Anne-babalar, kendi ebeveynlerin çaresiz duygulardan çok etkilenmekte, kendilerini güçsüz hissetmektedirler.

Ailelerle Yapılan Çalışmalar

Bilgi Verici Danışmanlık

Aileler, çocuklarının özel gereksinimli tanısı almasının ardından bilgiye gereksinim duymaktadırlar. Bilgi gereksinimleri yoğunlukla çocuklarının almış oldukları tanının ne olduğuna yöneliktir. “Down Sendromu ne demek? Mikrosefali nedir? ” gibi konulan tanının ne olduğu, ne gibi farklılıklar

yaratacağı konusunda bilgiye gereksinim duymaktadırlar. Neden bu durumun oluştuğu konusunda da bilgiye ihtiyaç duymakta ve bu konuda sürekli bilgi edinmeye çalışmaktadırlar. Çocuklarının gelecekte ne olacağı, nasıl bir okulda okuyacağı, aldıkları raporun çocuklarına nasıl bir etkisi olacağı gibi konularda bilgi edinmek istemektedirler. Bilgi gereksinimi yaşayan ailelere yönelik bilgi verici danışmanlık hizmetleri planlanmalı ve sunulmalıdır.

Psikoterapötik Çalışmalar

Anne ve babalar, kardeşler tanının hemen ardından yoğun duygusal sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu nedenle psikolog veya psikiyatristler tarafından psikolojik desteklerin sunulduğu çalışmalar yapılmaktadır. Bazı anne ve babalar sosyal uyum problemleri yaşayabilmekte, stresleriyle başa çıkabilmede destek ihtiyacı duyabilmektedirler. Bu doğrultuda psikoterapötik çalışmalar yapılmaktadır.

Aile Eğitimi

Anne-babaların çocuklarının eğitimine eğitici olarak katılabilmeleri için çeşitli aile eğitim programları hazırlanmaktadır. Çocuklar pek çok beceriyi anne-baba katılımıyla daha hızlı öğrenebilmektedirler. Anne-babalar da çocuklarının eğitimine katıldıkları için duygusal olarak rahatlamakta, çocuklarını kabul süreçleri hızlanmaktadır.

Aile Gereksinimleri

Ailelerin özel gereksinimli çocuklarının doğumuyla birlikte gereksinimleri farklılaşmaktadır. Ailelerin en çok bilgiye gereksinim duymakta, ardından maddi destek gereksinimleri gelmektedir.

Aile Beklentileri

Aileler öğretmenlerden öncelikle saygı beklemektedirler. Sosyoekonomik durumu ve eğitim düzeyi ne olursa olsun aileler kendilerine saygı gösterilmesi beklemektedirler. Aileler düşüncelerine ve duygularına değer verilmesini beklemektedirler. Aileler kendi düşüncelerini duygularını rahatlıkla öğretmene anlatabilme durum ve fırsatların sağlanmasını öğretmenlerden beklemektedirler.

Uzmanlara Öneriler

Uzmanlara; ailelere saygı duyması, etkili iletişim kurması, görüş birliğine varması önerilmektedir. Uzmanların, ailelerin toplum içine katılabilmesi için güdülemeleri, belirtilmelidir.

Dünyada zihin yetersizliğinin tarihi beş dönem olarak ele alınmaktadır:

- İlk çağlar dönemi 1700'ler öncesinde yer almaktadır. Bu dönemde zihin yetersizliği yanlış anlaşılmiş, akıl dışı uygulamalara yer verilmiştir.
- Alanın ortaya çıkması döneminde Dr. Itard'ın, Victor ismini verdiği bir çocuğun eğitimine başlaması göze çarpmaktadır. 1800'lü yılların sonuna doğru olan dönemde beklentilerin yüksek tutulması düş kırıklığına neden olmuştur.
- Zihin yetersizliği olan bireylere ayrı ortamlarda bakım niteliğinde hizmetlerin verildiği kurum temelli yönelimler dönemi 1890-1960'lı yıllar arasındadır.
- 1960'lı yıllardan sonraki dönem özel eğitim hizmetlerinin yaygınlaşmaya başladığı dönemdir.
- Son yıllarda bu bireyler için kaynaştırma ortamı ve bu ortamlarda destek hizmetlerin sağlanması uygulamaları önem kazanmıştır. Türkiye'de Osmanlı Devleti dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde 1940'lı yılların sonuna dek bu bireylere yönelik hizmetlere rastlanmamakta olup, bu bireylerin varlığı ve gereksinimleri 1950'li yıllarda tanınmıştır. 1980'li yıllarda özel eğitim sınıfı ve uygulamaları yaygınlaşmış, 2000'li yıllarda yasal düzenlemelere gidilmiştir. Engelli ve yaşlı bireylere ilişkin 2016 yılı istatistiki bilgilerine göre zihin yetersizliği olan bireylerin oranı % 2.58'dir. Tanımlar Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizliği Birliği 2010 yılında zihinsel yetersizliği "Zihin işlevlerinde bulunma ve kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde kendini gösteren uyumsal davranışların her ikisinde anlamlı sınırlılıklar olarak karakterize edilen bir yetersizliktir ve bu yetersizlik 18 yaşından önce başlar." şeklinde tanımlamıştır. Türkiye'de 2006 yılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde ise zihinsel yetersizliği olan birey "zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan ve bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan özel eğitim ile destek hizmetlerine ihtiyaç duyan birey" olarak tanımlanmıştır. Daha çok sağlıkçılar, eğitmciler, uzmanların yaygın olarak kullandığı DSM-TM-(2005)'in tanımına göre zihinsel yetersizlik anlıksal (entellektüel) yetersizlik olarak değiştirilmiştir. Bu tanıma göre anlıksal (entellektüel yetersizlik; kavramsal, toplumsal, kılıksal (uygulamalı) alanlarda, hem anlıksal hem de uyumsal işlev eksikliklerini kapsayan, gelişimsel evre sırasında başlayan bir bozukluktur, şeklinde tanımlanmış ve bu bozukluğun karşılanması için üç ölçüt belirlenmiştir. Sınıflandırma AAIDD'nin 2002 sınıflandırma sisteminde zeka bölümü puanının kullanılmasından vazgeçilmiş, zihinsel yetersizliği olan çocukların uyumsal beceri alanlarındaki yardıma gereksinim düzey ve derecelerine göre; aralıklı (intermittent), sınırlı (limited), kapsamlı (extensive) ve yaygın (pervasive) olarak sınıflandırılmasına gidilmiştir. Türkiye'de ise 2018 yılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde; hafif, orta, ağır ve çok ağır düzeyde zihinsel olarak sınıflandırma sistemine geçilmiştir.

Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitsel Değerlendirme ve Tanılanması

Türkiye'de 2006 yılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre bu bireylerin rehberlik ve araştırma merkezlerinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından uygun ölçme araçlarıyla değerlendirilerek, bireylerin il/ilçe özel eğitim kurulu tarafından oluşturulan rapor doğrultusunda uygun resmî okula/kuruma yerleştirilmesi karara bağlanmıştır.

Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Özellikleri

Zihinsel yetersizlik çocuğun gelişim potansiyelini olumsuz değiştirmekte, çocuğun gelişme potansiyelini sınırlamakta ve gelişim hızını yavaşlatmaktadır. Gelişim süreci boyunca bu çocuklar normal gelişen çocukların geçtiği aşamalardan geçmekte; ancak gelişim aşamalarına ulaşmaları geç ve güç olmaktadır.

Öğrenme Özellikleri

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin bilişsel fonksiyonları zayıf olup, zihin gelişimindeki yetersizlik öğrenme yeteneği, algısal yetenekler, yaratıcılık, genelleme, problem çözme, sözel ve görsel bellek gibi fonksiyonlarında görülebilmektedir. Pek çok bilgi, kavram ve beceriyi geç ve güç öğrenen bu çocukların dikkat dağınıklıkları ve odaklanma problemleri vardır.

Dil Gelişimleri

Konuşma ve dil gelişiminin bilişsel fonksiyonlarla yakından ilişkili olması nedeniyle bu çocuklarda dil ve konuşma güçlükleri görülebilmektedir. Dil gelişimleri engellerinin şiddetine göre farklılık göstermektedir. Bu çocuklarda artikülasyon, ses problemleri, gecikmiş konuşma, kekemelik ve ekolaliye yaygın olarak rastlanmaktadır.

Fiziksel ve Sağlık Özellikleri

Zihinsel yetersizliği olan bireylerde organ anomalileri, diş deformasyonları, görme ve işitme problemlerine ve sık hastalanma gibi sağlıkla ilgili problemlere rastlanabilmektedir. Ayrıca motor gelişimlerinde bozukluk görülebilmektedir.

Sosyal ve Davranışsal Özellikleri

Uyumsal davranışlarında yetersizliği olan bu çocuklarda, öz bakım, sosyal ilişkilerde sınırlılık ve davranışlarında aşırılık mevcuttur. Sosyal destek sağlanması ve davranış değiştirme teknikleriyle uygun olmayan davranışları azaltılabilir.

Zihinsel Yetersizliği Olanlarda Öğretim Yöntemleri

Uygulamalı Davranış Analizi

Bu yöntem edimsel koşullama kuramının öne sürdüğü davranış ilkelerini kullanarak toplumsal açıdan önemli davranışları değiştirmeyi amaçlamaktadır. Beceri Öğretim Yöntemleri Bu öğretimde çocuğun yetenekleri ve öğretilmek istenen davranışlar analiz edilerek bir davranışsal amaç belirlenir. Bu amaç belirlenirken davranışın kim tarafından yapılacağı, davranışı yapan kişinin ne yapacağı, hangi koşullarda yapacağı ve başarı düzeyinin ne olacağı yazılır.

Video Modelle Öğretim

Zincirleme becerilerin öğretiminde etkili olarak kullanılan bu yöntemde öğrenciye öğretilmek istenen beceri, bir model tarafından sergilenerek video ile kayıt edilir, yetersizliği olan öğrenciye izlettirilir ve öğrenciden izlediği beceriyi sergilemesi istenir.

Etkinlik Çizelgeleri ile Öğretim

Etkinlik çizelgeleri ile gerçekleştirilen bu öğretimde öğrencilerin bir günü ya da ders sırasında yapacakları resimler ya da sözcükler belli bir sıraya konularak, öğrencinin kendisini bekleyen etkinlikleri tahmin etmesine ve değişikliklere karşı hazır olmasına yardımcı olunmaktadır.

Basamaklandırılmış Yöntem

Bu yöntem “Yap-göster-söyle-yaz” basamaklarından oluşmakta olup, önce çocuklar öğretmeni beceriyi yaparken görüp dinlemekte, daha sonra beceriyi kendileri yapıp, gösterip, söyleyip, yazmaktadırlar.

Etkileşimli Öğretim Stratejileri

Matematik becerilerinin öğretiminde kullanılan bu yöntem, “yap, göster, söyle, yaz” basamaklarından oluşmaktadır.

Doğrudan Öğretim Yöntemi

Konuları küçük basamaklarla sunan ve öğrencilerin sunumlardan ne kadar yararlandıklarını belirlemek için sürekli değerlendirme yapan bir yöntemdir.

İşbirliğine Dayalı Öğrenme

Bu yöntemde öğretmen sınıfı düzenleyerek ve yöneterek zengin uyarlamalar yapmakta, sınıftaki öğrenciler ortak bir amaç için çalışmakta ve öğrenme ortamı sınıftaki tüm öğrencilerin grup çalışmalarına katkı sağlayacağı bir biçimde düzenlenmektedir.

Akran Öğretimi

Bu yöntemde bir konuda başarılı olan bir öğrenci öğreten akran olarak, yetersizliği olan öğrenciye (öğrenen akran) yardımcı olmaktadır.

Doğal Öğretim Teknikleri

Çocuk ve yetişkin arasındaki etkileşime odaklanan fırsat öğretimi; çocuğun etkinliği başlatmasını beklemeyerek, öğretmenin etkileşim için fırsat yarattığı mand modeli; çocuk tarafından başlatılan etkileşimde, doğal ipucu ile yetişkin tarafından sunulan bir öğretimsel ipucu arasında çocuğun tepki vermesi için beş-on saniye kadar beklenen tepki için fırsat verme ve yetişkin tarafından başlatılan etkinlik modeli ve doğru tepki verme için fırsat verme tekniğinin bir arada kullanıldığı milieu tekniği doğal öğrenme tekniklerindedir.

Yanlışsız Öğretim Yöntemleri

- Sabit bekleme süreli öğretim,
- Eşzamanlı ipucuyla öğretim,
- Artan bekleme süreli öğrenim,
- Davranış öncesi ipucu ve sınamayla öğretim,
- Davranış öncesi ipucu ve silikleştirmeye öğretim,
- Aşamalı yardımla öğretim,
- İpucunun giderek artırılmasıyla öğretim,
- İpucunun giderek azaltılmasıyla öğretimdir.

Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitiminde Öğretim Stratejileri

- Dikkat toplamayı ve sürdürmeyi sağlayan stratejiler,
- Güdülenmeyi kolaylaştıran stratejiler,
- Öğrencilerin ön bilgi ve deneyimini ortaya çıkaran stratejiler,
- Öğrenme sürecine aktif katılımı sağlayan stratejiler,
- Hatırlamayı kolaylaştıran stratejiler,
- Öğrencilerin tepkilerinin doğruluğunu ve akıcılığını arttırmak amacı güden stratejiler olarak

sıralanabilir.

İŞİTME ENGELLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Çocuklarda işitme ve konuşma becerilerinin sağlıklı gelişimi; oyun, öğrenme ve sosyal becerilerin gelişimi açısından önem taşır. Çocuklar duydukları sesleri taklit ederek iletişim kurmayı öğrenirler. Çocuklar için belirlenmiş işitme kaybı sınırı 15 dB'dir. Bu sınırdan sonra çocukla işitme kayıplarının derecesi ve türüne bağlı olarak farklı derecelerde çevrelerindeki konuşma seslerinden ve sözel iletişimden mahrum kalırlar. Bunun sonucunda konuşma ve dil gelişiminde gecikme, sosyal problemler ve akademik yetersizlikler ortaya çıkar. İşitme kaybının erken tanınması çocuğun gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerin önlenmesindeki ilk adımdır; ancak yeterli değildir. Erken müdahale erken tanı, erken cihazlandırma ve ailenin de aktif katılımı temeline oturtulacak eğitim programlarının düzenlenmesi kastedilmelidir.

İşitmeye Yardımcı Cihazlar ve İmplantlar

Dil kazanımı için gerekli olan işitsel bilginin çocuk tarafından algılanabilmesi için 25 dB ve üzerindeki işitme kayıplarında işitme cihazı önerilmelidir. Yetişkinlerde bu durum biraz da kullanıcının isteğine bağlıdır; ancak hafif derecede kayıplardan başlayarak ileri derecedeki kayıplara kadar önerilebilir. İşitme cihazıyla yarar sağlanamadığı durumlarda koklear implant uygulanabilir. Çocukların gürültü ile başa çıkmalarına yardımcı olacak yardımcı dinleme cihazlarının kullanılması da dinleyerek öğrenme becerilerinin gelişimi için kritik önem taşır.

Eğitim Programlarının Özellikleri ve Uygulama

Kronolojik yaş ve dinleme-dil yaşı arasındaki farkın uygun ve düzenli işitme cihazı/koklear implant kullanımı ve aile temelli bir eğitim programına dahil olması ile kapanması amaçlanır. Erken tanı ve müdahalenin başlaması bu durumda önem kazanır. Aradaki bu fark çok açılmadan ve işitme merkezindeki geri dönüşlü olamayan yıkım artmadan çocuğun programa dahil edilmesi gereklidir. İşitme kayıplı bir çocuğa sadece işitme cihazı verilmesi yeterli değildir. Mutlaka etkin bir eğitim programına dahil edilmelidir. Eğitim programının özellikleri ve kullanılacak eğitim yöntemi çocuğun gelişimsel özellikleri ve ihtiyacına uygun olarak düzenlenir. Çocuğun işitme kaybının derecesi, kronolojik yaş ve dinleme yaşı arasındaki fark, tüm gelişim alanlarındaki durumu belirlenerek eğitim programına başlanacak seviye belirlenir. Eğitim programları dinleme temelli ve bilişsel sistemin de aktif olarak kullanıldığı etkinliklerden oluşmalıdır. Dinleme temelli programlar konuşma ve çevresel seslerin hiyerarşik olarak farketme, ayırtetme, tanıma ve yorumlanması aşamalarını içeren aktivitelerden oluşmalıdır. Ancak bu aşamalar çoğu zaman aynı aktivite içinde ve aynı süreçte geçilebilir. Dinleme aktivitelerinin çocuğun davranış sisteminde kalıcı değişiklik yaratabilmesi için mutlaka dikkat, hafıza, düşünme, problem çözme, yorumlama gibi bilişsel becerilerle ilgili bütünleştirilmesi gereklidir. Eğitim programı sadece çocuğun işitsel becerilerinin geliştirilmesine yönelik değil, bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmalıdır. Bu nedenle tüm gelişim alanları entegre edilerek ve dinleme becerileri ön plana çıkarılarak hazırlanacak aktiviteler oluşturulmalıdır. Programların amaçları ve gelişimde ulaşılmaması istenen hedefler çocuğun gelişimsel hazır bulunuşluğu ile uyumalıdır. Programların etkili olabilmesi için sık tekrarlanabilir, çocuğun dikkatini çekebilecek nitelikte olması ve tüm duyuların aynı anda bilgiyi işlemleyebilmesine olanak tanınması önemlidir. Her seans sonunda aile ile hedeflenen gelişimsel davranış, kullanılan materyaller, çocuğun aktivite sürecindeki davranışları ve bu davranışların kalıcı olması için ev ortamının nasıl kullanılacağı konularında formal ve informal yolla bilgi sağlanmalıdır. Bu bilgi sağlanırken ailenin eğitim seviyesi, yaşadığı ortam, evde kullanılan dil, aile dinamikleri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. İşitme engelli çocuklar için hazırlanan eğitim programlarının sonuçları çocuğun tüm gelişim alanları değerlendirilerek yönetilmelidir. Her ne kadar temel hedef çocuğun dinleme becerisini kullanarak işitsel uyarıyı dil, konuşma ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi olsa da işitme kaybının etkilediği diğer gelişimsel alanlardaki değişiklikler de değerlendirilmelidir. Amaç, çocuğun kendiliğinden öğrenme davranışını edinerek yaşına uygun bilgi edinme sürecine girmesi olmalıdır. Değerlendirmede işitsel algı, dinleme, alıcı ve ifade edici beceriler, konuşma ve ses, iletişim, sosyal gelişim ve özgüven ve bilişsel becerilerin kümülatif etkisini ortaya koyacak araç ve yöntemler tercih edilmelidir. Mevcut değerlendirme araçlarının pek çoğu normal işiten çocuklar için geliştirilmiş ve normlar bu çocuklara uygun olarak belirlendiğinden işitme engelli çocuk için elde edilen değerlendirme sonuçları öncelikle kendisi ile ve işitme engelli akranları ile karşılaştırılmalıdır. Unutulmamalıdır ki normal işiten akranları gibi işitme engelli çocuklar da benzer gelişim süreçlerini

takip ederler. Ancak işitme kaybı ve buna eşlik edebilecek ikincil sorunlar bu sürecin hızını ve seyrini değiştirebilir. Önemli olan bu değişiklikleri tespit ederek her çocuğa uygun bireyselleştirilmiş eğitim programının hazırlanması ve düzenli olarak uygulanmasıdır. Aile, rehabilitasyon programının aktif üyesi olarak tanıdan başlanarak her aşamada katılım sağlamalı, eğitim uzmanı ile birlikte çocuğun gelişimsel özelliklerinin ortaya çıkarılması konularında eğitime destek olmalıdır. Ayrıca öğrenmenin sağlanması için işitsel gelişim aşamalarını izleyerek planlanan hedeflerin ev ortamında yaşamın bir parçası hâline getirilmesi konusunda rol model ve uygulayıcı görevlerini üstlenmelidir. Çocuğu zayıf ve güçlü olduğu gelişimsel süreçler ve evdeki, davranışları konularında eğitim uzmanına detaylı bilgi sağlaması da önem taşır. Davranış ve dil gelişimi arasındaki ilişki göz ardı edilmemeli ve çocuğun yaşına uygun davranış örüntüleri geliştirmesi konusunda ebeveynin bilgilendirilmesi önemlidir. İşitme kayıplı çocuklarda dil gelişimi gecikmeli olarak gelişeceğinden, ebeveynler bazen yaşının gerektirdiği iletişim formlarını oluşturmaktan kaçınabilirler. Programın sonuçları çocuğun erken müdahale kapsamında tanı, işitme cihazı/koklear implant uygulanma yaşı, ailenin etkin katılımı, eğitim programlarının içeriği ve diğer gelişim alanlarına uyumu ile direk ilişkilidir. Sonuçlar yorumlanırken çocuğun içinde bulunduğu ortam ve gereksinimleri göz önünde bulundurularak eğitim programında gerekli değişiklikler vakit kaybetmeden yapılmalıdır. Bu değişiklik kararları çocuğun ebeveyni, okul öğretmeni ve odyoloğu ile paylaşılmalıdır.

Görme yetersizliği olan ve görmeyen bireylerin eğitiminin tarihsel kökeni M.Ö. 4. yüzyıla kadar uzanır. Bu dönemlerde görme yetersizliği olan ve görmeyen bireylere sunulan hizmet ve ilgi genellikle bakımlarını sağlamaya odaklanmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra görmeyenler için okullar dünyanın her tarafına, Japonya ve Çin'e değin yayılmaya başlamıştır. Normal yazının kabartma biçimi ile eğitim yapılan bu dönem genelde "Roma Harfleri Dönemi" olarak adlandırılır. 1819'da bir süvari ve mühendis olan Charl Barbier, askerler tarafından karanlıkta okunmaya elverişli olması amacıyla kendine özgü ilk noktalı kabartma yazıyı düzenler. 6 sağda 6 solda 12 noktalı karelerden oluşan bir tablet ve kalem olarak da biz gibi araç kullanılmaktadır. Yazının algılanması zor olduğu için kendisi de görmez olan Louis Braille Barbier'in 12 noktalı kabartma yazı dizgesinin ilk 6 noktasını alarak yeni bir düzenleme yapar. Böylece günümüzde kullanılan 6 noktalı kabartma yazısı sonradan onun adını alacak ve tüm dünyada benimsenecek olan "Braille Alfabeti"nin temelini atar. Braille'nin geliştirdiği bu yöntemde kısaltmalar daha açık ve anlaşılır olmakla birlikte, yazı da kolaylıkla okunabilmektedir. 1834'de Louis Braille geliştirdiği yazı dizgesini müzik notalarına da uygulamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Braille'in geliştirdiği alfabetin diğer alfabelere göre daha kullanışlı olduğu görülmüş ve kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. 1900'de Chicago'da, ilk kez normal okullarda görmeyenler için özel sınıflar açılmıştır. 1905'de İngiltere'de yeniden incelenen Braille dizgesi, 1. derecede kısaltmasız, 2. derecede orta derecede kısaltmalı, 3. derecede ise ileri derecede kısaltmalı olarak, üç aşamalı yazma biçimi ile benimsenir ve kabul edilmiştir. Tıbbi tanısı konulmuş olan öğrenci, özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi için Rehberlik ve Araştırma Merkezleri'nce eğitsel incelemeye alınır. Bu incelemede, öğrencinin özel eğitim hizmetine ihtiyacı olup olmadığını belirlemek amacıyla bireysel zeka testleri ve başarı testlerinden yararlanır. Duyularından biri veya birkaçı eksik ya da yetersiz olan bireyler de çevreyi tanımakta, anlamakta ve yorumlamakta güçlükler yaşayabilmektedir. Bu güçlükler de bir ya da daha fazla gelişim alanını olumsuz etkileyebilmektedir. Görme duyusundaki yetersizlikler de bebeklik döneminden itibaren gelişim alanlarının hemen hemen hepsi üzerinde olumsuz etki yaratır. Bu olumsuz etkinin çocuğu gelişim basamaklarında geri bırakmaması için bazı önlemler alınması ve destekleyici tutumlar sergilenmesi gerekmektedir. Göremeyen bireylerin renkleri öğrenmesi çok önemlidir. Ancak oldukça zordur; çünkü zihinlerinde renkler için bir karşılık yoktur. Bu nedenle renkleri tanımlarken diğer duylara ait özelliklerle bağdaştırmak gerekir. Ülkemizde okul öncesi dönem görme yetersizliği olanlara uygun bir eğitim sistemi bulunmamaktadır.

Okul dönemi için ise üç farklı sistem mevcuttur:

Yatılı Görme Engelliler Okulu: Bu okullara göz hekimlerince, görme yetisini tamamen kaybetmiş olarak tanımlanan (kör) tanısı konulan çocuklar devam etmektedir.

Özel Sınıflar: Normal okul içinde az görenler için özel sınıf uygulamasının 3 örneği (Antalya, Kayseri ve Mardin illerimizde) mevcuttur.

Kaynaştırma Eğitimi: Normal okullara kaynaştırma öğrencisi olarak devam eden görme yetersizliği olan çocuklar bu gruba dâhildir. Öğrenci sınıfın aydınlık bir yerine, ışığı arkadan alacak şekilde oturtulmalıdır. Sınıfın tahtasının temiz olması ve öğrencinin bulunduğu yerden bakılınca parlamıyor olması çok önemlidir. Sınıfın engellerden arınmış olması, öğrencinin serbest hareket edebilmesini destekleyecektir. Birincil duyu olarak dokunmanın kullanıldığı okuma yazma sistemi Braille Alfabeti'dir. Bu alfabe 6 noktanın kullanımı ile harf, rakam, noktalama işaretleri, matematik işaretleri ve notaların yazılmasını sağlayan bir sistemdir. Az gören öğrenciler için ise önerilen, destekleyici araçlar kullanılarak basılı materyalden yararlanılmasıdır. Dikkat edilmesi gereken bir husus da hekim tarafından belirlenen görme keskinliğinin görme duyusunu kullanımda yeterliliği belirlemiyor oluşudur. Yönelim becerileri; kişinin pozisyonu ve çevresindeki önemli nesnelere ilişkisini belirlemek için görme, işitme, koklama ve dokunma duylarını kullanma sürecidir. Bağımsız hareket ise, güvenli, etkili ve bağımsız olarak hedefe doğru hareket etmesi anlamına gelmektedir. Yönelim becerileri; beden bölümlerini tanıma, çevreyle ilgili somut kavramları (kapı, pencere vb) tanıma, uzaysal kavramları (ileride, paralel, sağ, dik vb) tanıma ve yönleri bilme becerilerini içerir. Bağımsız hareket becerileri ise rehber ile yürümeyi, korunma becerilerini ve beyaz baston kullanımını içerir. Rehber ile yürürken önemli olan, gören rehberin görme yetersizliği konusunda bilgisi olması ve kişinin ihtiyaçlarını bilebilmesidir. Bağımsız hareket edebilme, sosyal ve bağımsız yaşam için anahtar faktördür. Beyaz baston ise eğitimini aldıktan sonra bireye tamamen bağımsız hareket etme fırsatı

veren bir araçtır. Beyaz baston kullanımını için en uygun yaşın hangisi olduğu tartışılmış ve bedensel hareket özgürlüğünün diğer gelişim alanlarına etkisi kanıtlandıktan sonra yaygın olarak okul öncesi çağlarda eğitime başlanması görüşü benimsenmiştir . Görme yetersizliği olan bireylere verilecek eğitim programının duyuşal önceliklerine göre düzenlenmiş olması büyük önem taşısa da, eğitimden yararlanma düzeylerini en üst seviyeye çıkarmada yeterli değildir. Duyusal özelliklerindeki farklılıklara uygun materyaller kullanmaları şarttır.

Ülkemizde süregelen hastalığı veya engelli olan veya daha güncel ifade ile yeti yitimi, kişiler genel nüfusun %12.29'unu oluşturmaktadır. Süregelen hastalıklar nedeniyle engeli olan %9.70 oranındaki vatandaşımızın dışında kalan kişilerin (%2.58) içinde bedensel (ortopedik) engeli olanlar %1.25, görme engeli olanlar %0.60, işitme-konuşma olanlar %0.37 ve zihinsel engeli olanlar %0.48 olarak rapor edilmektedir. Bu kişilerin doğrudan karşı karşıya kaldıkları fiziksel ve sosyal engellerin giderilmesi, eğitim ve öğretim olanaklarının geliştirilmesi, mesleki rehabilitasyon kapsamında yapılabilecek meslek edindirme çalışmalarının ve işe yerleştirme oranlarının artması, kişilerin özürlerine rağmen kendilerini daha az engelli hissetmelerine yol açacaktır. Bir başka ifade ile toplumun içine kaynaşmış birer birey olarak yaşam kaliteleri yükselecektir. Doğuştan veya sonradan oluşan hastalıklar veya kazalara bağlı olarak ortaya çıkan bedensel engellilik hâli; görsel, işitsel ve zihinsel bozukluklar ile de seyredilmekte ve engellilik düzeyini arttırmaktadırlar. Okul öncesi dönemde, engeli olan çocuk ve ailesinin yaşamında, daha çok yakın çevreleri tedavi ve bakımlarından sorumlu sağlık ekibi (hekim, fizyoterapist, psikolog, hemşire, ergoterapist, işitme ve konuşma terapisti vb.) varken, okul çağı ile birlikte öğretmen ve okul arkadaşları dahil olmakta, dolayısıyla yeni tanışıklıklar, sosyal ilişkiler ve beceri gereksinimleri ortaya çıkmaktadır. Uluslararası çalışmalar öğretmenlerin kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimine özellikle önem vermektedir. Ülkemizde de sınıf ve branş öğretmenlerinin engeli olan öğrencilere yönelik tutum ve yaklaşımları konusunda çalışmalar hız almıştır. Bu gereksinime cevap verebilmek amacıyla hazırlanmış olan bu bölüm, engellilik durumu söz konusu olduğunda öğrenci ve öğretmen ilişkisinin ne şekilde düzenlenebileceği konusunda katkılar sunmayı amaçlamıştır.

BEDENSEL ENGELİ OLAN BİR ÖĞRENCİYE ÖĞRETMENİN YAKLAŞIMI

Engeli olan bir çocuğun, toplum içinde bir birey olarak kabul edilmesinin ilk adımı olan okul yaşamına katılımı ve çevresi ile kaynaşması/bütünleşmesi ne denli yüksek ise, okuldan elde edeceği yarar da o denli yüksek olacaktır. Bir başka ifade ile çocuğun arkadaşları, öğretmenleri ve okul idarecileri tarafından benimsenmesi, yeteneklerinin ve becerilerinin ön plana çıkartılmasını, yapabildiklerine göre değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu durum özellikle sınıf içinde lider rolünü üstlenmiş olan öğretmenin ve okul idaresinin özür ve engelli olma hâli ve getirdiği sorunlar, kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim yaklaşımı ve bireyselleştirilmiş eğitim hakkında bilgi ve deneyime sahip olmasına, okul ortamının akademik, fiziksel ve sosyal erişilebilirlik olanaklar konusunda yeterli olmasına bağlıdır. Sınıf içinde herhangi bir engeli olmayan öğrencilerin, engeli olan arkadaşlarına karşı acıma duyguları ile yardım etme, uzak kalma, görmezden gelme, yok sayma gibi tutumlar içinde olmak yerine, sorununu öğrenme, arkadaş olarak tanıma, sınıf içinde varlığını kabul etme, engeli olmayan arkadaşlarıyla iletişim kurdukları gibi iletişim davranışları edinmeleri sağlanmalıdır. Zira engeli olan çocuk, diğerleri gibi arkadaşları ile birlikte olmaktan, çeşitli roller üstlenmekten, sevinç, başarı ve üzüntüleri paylaşmaktan memnun olacak ve bunları isteyecektir. Bu davranışlar, sosyal yaşamın bir parçası olmak için gerekli deneyimleri kazandıracığı gibi, çocuğu gelecekteki yaşamına da hazırlayacaktır.

OYUN ALANI VE SPOR SALONLARININ ULAŞILABİLİRLİĞİ

Oyun ve spor, okulda katılımcılığın ve kaynaştırmanın/bütünleştirmenin en üst düzeyde sağlanabileceği eğitim araçlarıdır. Engeli olan ve olmayan çocukların birbirlerini daha iyi tanımalarına, becerilerini görmelerine, paylaşmayı öğrenmelerine temel oluşturan aktiviteler dizileri olarak çocukları gerçek yaşama hazırlamaktadır. Aynı zamanda onların yetişkin bireyler oldukları zaman düzenli fiziksel aktivite yapma alışkanlıklarını kazanmış, sağlıklı bireyler olmalarına da zemin hazırlamaktadırlar. Bedensel engeli olan çocukların oyun ve spor aktivitelerine katılımlarının sağlanması için öğretmenin katılımı kolaylaştırıcı davranışları ne kadar önemli ise, bu alanların erişilebilir olması da o kadar önemlidir. Bedensel engeli olan öğrencilerin rahat ve emniyetli bir şekilde oyun oynamaları ve vücut kısımlarını en üst düzeyde işlevsel olarak kullanabilmeleri için okulun iç ve dış mekanlarında çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu sayede arkadaşları ile aynı anda oyun ve spor alanlarından yararlanabilmeleri, yaptıkları aktiviteden zevk almaları, eğlenmeleri ve bunu paylaşmaları mümkün olacaktır.

OKULLARDA DESTEKLEYİCİ -YARDIMCI-ASİSTİF TEKNOLOJİ

Çevresel ve sosyal erişilebilirlik yanı sıra, eğitim araçlarının ve dolayısıyla eğitimin erişilebilir olması da gereklidir (Henderson ve ark. 2008). Bu amaçla başta bilgisayar ve akıllı tahta olanakları olmak

üzere teknolojik desteklerden yararlanılmaktadır. Kişinin bağımsız olarak kullandığı bir bilgisayar olabileceği gibi (Davis et al, 2010), bir yerden bir yere gitmesini, yani ambulasyonunu sağlayan bir tekerlekli sandalye veya yürüme robotu da olabilir. Bilgisayarı engelinden dolayı beklenen şekilde kullanmakta zorlanan veya kullanması mümkün olmayan öğrenciler için özel planlanmış fare ve/veya klavye baş, kol, ayak, diz veya ağız hareketleri ile çalıştırılabileceği gibi tamamen sesli komutlara da cevap verecek özelliklerde olabilirler. Öğretmenler öğrencilerinin ihtiyaçlarını belirleme konusunda gözlem, öğrenci ve ailesi ile görüşme gibi yöntemleri kullanırlarken, daha objektif ve sonuç odaklı Destekli Teknoloji Karar Testi'ni de uygulayabilirler (Tablo 3). Bu testte öğrencinin becerilerini, yaptıklarını inceleyerek testin yönlendirmeleri ile nasıl bir desteğe ihtiyacı olduğu ve hangi ekipman veya programlardan yararlanılabileceği konusunda fikir sahibi olabilirler. Bu şekilde öğrenci için gerekli olduğu düşünülen destekli cihaz konusunda karar kolaylıkla verilebilecektir.

İŞİTME, DİL VE KONUŞMA NEDİR?

İletişim becerileri; işitme, dil ve konuşma gibi farklı becerilerin birlikte ve ayrı ayrı kullanılmasını gerektirmektedir. Sıklıkla birbirlerini yerine kullanılan bu kavramlar farklı anlamlara gelmekte ve iletişim sürecinde farklı roller üstlenmektedirler.

İşitme Nedir?

İşitme genel olarak, seslerin algılanması ve iletişim sürecine uygulanmasıdır. Özellikle konuşma sürecine katkıda bulunmakta ve dışarıdan gelen sesli uyarıların ve başka bir kişi tarafından gönderilen iletişim çağrısının alınmasında rol oynamaktadır.

Dil Nedir?

Bloom, dili, üzerinde anlaşmaya varılmış olan semboller ve bu sembollerin çeşitli kombinasyonlarının hâkim olduğu kurallar ve bu kurallar aracılığıyla düşünceleri temsil eden, sosyal olarak paylaşılmış kodlar ve üzerinde anlaşmaya varılmış bir sistem olarak ele almaktadır. Dilin çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olması, sistematik bir şekilde ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve dil, Bloom ve Lahey tarafından (1978), biçim, içerik ve kullanım olmak üzere birbiri ile yakından ilişkili olan üç bileşen ve bu bileşenlerin alt boyutları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Dilin biçim bileşeni ses bilim, söz dizimi ve biçim bilim; içerik özelliği anlam bilim; kullanım özelliği ise edim bilimi (pragmatik) kapsamaktadır.

Konuşma Nedir?

Çeşitli sembol sistemlerini içeren ve karmaşık bir yapıya sahip olan dilin yanı sıra, iletişim sürecinde rol oynayan öğelerden bir diğeri kuşkusuz ki konuşmadır. Ne var ki konuşma, iletişimin başlatılması ve sürdürülmesi için vazgeçilmez öğelerden biri değildir. Bir başka deyişle, konuşma olmasa da iletişim kurmak mümkündür. Konuşma, neredeyse kusursuz bir sinir-kaş koordinasyonu gerektirmekte ve sinir-kaş ve kas-iskelet sisteminin eşgüdümü kadar bilişsel süreçlerin de dahil olduğu bir dizi işlemin gerçekleşmesini gerekli kılmaktadır. Ses kalitesi, konuşma hızı (akıcılık) ve sesletim (artikülasyon) gibi becerileri kapsayan konuşma temelde, solunum, sesleme, sesletim ve rezonans olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır.

DİL BOZUKLUKLARI

Amerikan Konuşma-Dil-İşitme Derneği (American Speech-Language-Hearing Association - ASHA) tarafından dil bozukluğu, yazılı ve/veya sözel dilde ve/veya diğer sembol sistemlerini kullanma ve/veya anlamaya yönelik olarak gelişimde sapma veya bozukluk olması durumu olarak tanımlanmıştır. Bu bozukluk, dilin biçim bileşenini (ses bilim, biçim bilim ve söz dizimsel sistemleri), dilin içeriğini (anlam bilim) ve/veya iletişim amaçlı dilin kullanımını (edim bilim) içerebilmektedir. Dil bozukluklarının sınıflandırmasına önce, sıklıkla dil bozuklukları ile karıştırılan dilde gecikme kavramını açıklamakta yarar vardır. Dilde gecikme, dil gelişimi sürecinde izlenen çeşitli basamakların gelişimsel olarak benzer sırayla; ancak daha yavaş takip edilmesi anlamına gelmektedir. Dilde gecikme yaşayan çocuklarda çoğunlukla ilk sözcüklerin kullanımının gecikmeli olduğu gözlenmekte, çoğunlukla iki sözcüklü ifadelerin kullanılmaya başlandığı dönemde belirlenmekte ve bu çocuklar yaşitlarının dil özelliklerini gecikmeli de olsa yakalayabilmektedirler. Bununla birlikte, dilde gecikme yaşadığı düşünülen çocukların bir kısmında yaşanan güçlüklerin kalıcı olduğu ve müdahale olmadan kendiliğinden iyileşmenin söz konusu olmadığını belirtmekte yarar vardır. Dil bozuklukları söz konusu olduğunda, nedenleri aynı olsa da farklı özellikler sergileyen ya da nedenleri farklı olsa da benzer özellikler sergileyen, heterojen bir bozukluktan söz edilmektedir. Bu bağlamda dil bozuklukları, özgül dil bozukluğu ve biyolojik koşullar ile ilişkili dil bozuklukları olmak üzere iki temel başlık altında ele alınacaktır.

Özgül Dil Bozukluğu

Özgül dil bozukluğu, açıkça görülen anatomik, fiziksel ya da zihinsel bir problem ve/veya nörolojik, motor ya da duysal bir bozukluk bulunmamasına ve normal işitme becerilerine sahip olunmasına rağmen dil becerilerinde anlamlı derecede eksiklikler ve/veya bozulmalar sergileyen çocukları tanımlamaktadır. Özgül dil bozukluğu olan çocuklarda aşağıdaki özellikler bir arada ya da ayrı ayrı gözlenebilir:

- Sözcük bulma güçlüğü,
- Konuşma, okuma ve yazma sırasında dil bilgisel hatalar yapma,
- Karmaşık cümleleri anlamada güçlükler,

- Ses bilimsel ve anlam bilimsel güçlükler,
- Dilin farklı bileşenlerinde eş zamanlı olmayan bir gelişim,
- Dili anlama ve ifade etme becerilerinde eş zamanlı olmayan bir gelişim,
- Belirli bir konu üzerindeki sohbet katılma ve konuşmadaki niyeti anlama gibi dilin kullanım özelliklerine ilişkin problemler.

Biyolojik Koşullar İle İlişkili Dil Bozuklukları

Aşağıda, sık karşılaşılan tanı gruplarında (otizm spektrum bozukluğu, zihinsel yetersizlik ve travmatik beyin hasarı) gözlenen dil bozuklukları ve özellikleri ele alınmıştır. Otizm spektrum bozukluğu (OSB) ve dil bozukluğu Otizm spektrum bozukluğu, sosyal iletişimde güçlükler ve sınırlı ya da tekrarlayıcı davranışlar ve ilgiler ile karakterize olan ve sosyal iletişim becerilerinde yaşanan güçlüklerin yanı sıra, sözel olmayan davranışlar, sınırlı ya da tekrarlayıcı davranışlar ve konuşmalara/ifadelere ve rutinlere aşırı bağlılık gibi durumların gözlemlendiği bir tanı grubudur.

- Özellikle yaşamın ilk iki yılında yaşitlarına kıyasla daha az jest kullanımı,
- İlk sözcüklerin kazanımında gecikme,
- Konuşmayı başlatma ve sürdürmede yaşanan güçlükler,
- Bağlama uygun konuşmama,
- Rutin sözcükler ya da tekrarlayan sözel ifadeler (ekolali),
- Konuşmacı ve dinleyici olarak sıra almada güçlükler,
- Görsel uyaranlara ilişkin sözcük bulma güçlükleri,
- Yüzeysel biçimleri olan cümleler oluşturma,
- Yaşitlarına göre daha az karmaşık cümle kurma,
- Monoton bir ses tonu ya da yüksek ses kullanımı gözlenebilecek özellikler arasındadır.

Zihinsel yetersizlikler ve dil bozukluğu

Zihinsel yetersizlikler, Down Sendromu, Fragile X Sendromu ve Williams Sendromu gibi farklı tanı gruplarına özgü dil profillerini kapsayan geniş bir grubu temsil etmektedir. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin dil becerileri; yetersizliğin şiddetine, kronolojik yaşa, tanı ve müdahale sürecinin başlama zamanına ve yapılan müdahalelerin niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Heterojen bir yapıya sahip olan zihinsel yetersizlikler, dil becerileri bakımından bireysel farklılıklar gösteren bir grubu temsil etmekle birlikte, normal gelişim gösteren yaşitlarına kıyasla güçlük yaşadıkları belli başlı dil özellikleri bulunmaktadır. Aşağıda bu özelliklerden bazıları sıralanmıştır:

- Sözcük dağarcığında yavaş bir gelişim,
- Soyut sözcükler yerine somut anlam içeren sözcükleri daha çok kullanma,
- Sözel olmayan istek bildirmenin kullanımında gecikme,
- Karşılıklı konuşma sırasında görece olarak daha pasif bir rol üstlenme,
- Daha az karmaşık cümle kullanımı,
- Zeka yaşına göre eşleştirildikleri normal gelişim gösteren çocuklardan daha zayıf alıcı dil becerileri,
- Zeka yaşına göre eşleştirildikleri normal gelişim gösteren çocuklardan daha zayıf cümle hatırlama becerileri,
- Anlam bilimsel birimlerin çeşitlilik açısından sınırlı kullanımı,
- İlk sözcüklerin ortaya çıkışında ve iki ve daha fazla sözcüklü ifadelerin kullanımında da gecikmeler.

Travmatik beyin hasarı ve dil bozukluğu Travmatik beyin hasarı (TBH), doğumdan sonraki bir dönemde dışsal bir kuvvet nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu hasar, beynin zarar görmesine neden olacak şekilde kafaya alınan bir darbe veya sarsıntı gibi ani bir travmanın yaşanması durumunda görülmekte ve fiziksel, bilişsel, duygusal ve davranışsal işlevsellikte bozulmalara yol açmaktadır. Aşağıda, travmatik beyin hasarında görülebilecek dil özelliklerinden bazıları sıralanmıştır:

- Soyut sözcükleri kullanmada ve anlamada güçlükler,
- Nesne isimlendirmede güçlükler,
- Bir durumu anlatma ya da bir betimleme ile ilgili güçlükler,
- Sözel iletişimdeki güçlükler ek olarak yazılı iletişimde güçlükler,
- Sosyal ipuçlarını yorumlama, yüz ifadesi ve ses tonunu uygun şekilde kullanmada güçlükler.

KONUŞMA BOZUKLUKLARI

Konuşmayı işleme süreçlerinin farklı bileşenleri çeşitli nedenlerle hasar görebilmekte ve konuşma üretimini sağlayan sistemlerden bir ya da birkaçında görülen problemler konuşmada bozuklukların yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu tür durumlarda ortaya çıkan tablo genel olarak konuşma bozukluğu olarak isimlendirilmektedir. Bu kısımda, sıkça karşılaşılan sesletim (artikülasyon), ses ve akıcılık bozukluklarına yer verilecektir.

Sesletim (Artikülasyon) Bozukluğu

Amerikan Konuşma-Dil-İşitme Derneği (American Speech-Language-Hearing Association - ASHA) tarafından sesletim bozukluğu, konuşma seslerinin bozuk olması ve yer değiştirme, eksik söyleme ve hece ekleme gibi nedenlere bağlı olarak, konuşma seslerinin anlaşılmaması olarak tanımlanmaktadır. Seslerin doğru bir şekilde üretilmesi ile ilgili olan bu bozukluk, konuşma seslerinin çıkartılış yeri, biçimi, hızı, zamanlaması ve basıncının hatalı üretimine dayalı sorunları kapsamaktadır. Sesletim

bozukluğunun tanınması, kapsamlı klinik gözlemlerin ve sistematik değerlendirmelerin yapılmasını gerektirmektedir.

Ses Bozukluğu

Amerikan Konuşma-Dil-İşitme Derneği (American Speech-Language-Hearing Association - ASHA) tarafından ses bozukluğu, konuşmanın cinsiyet ve yaşa göre atipik ses kalitesine sahip olmasını içermekte ve ses perdesinin çok düşük ya da yüksek olması, sesin şiddetinin uygun olmaması ve farklı rezonans ve ses süresi olarak tanımlanmaktadır. Ses bozuklukları doğrudan uzman bir ekip tarafından yapılan değerlendirmeler aracılığıyla tanınmakta ve müdahaleler de uzmanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Uzman olmayan kişiler tarafından yapılan müdahaleler telafi edilemez hasarlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, ses bozukluklarından şüphelenilen durumlarda çocuklar mutlaka uzman kişilere yönlendirilmelidir.

Akıcılık Bozuklukları

Amerikan Konuşma-Dil-İşitme Derneği (American Speech-Language-Hearing Association - ASHA) tarafından akıcılık bozukluğunun, “Ses, hece, sözcük ya da sözcük gruplarından oluşan konuşma seslerinde hız ve ritim farklılıkları ile karakterize” olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, konuşmada beklenenden farklı hız, ritim gözlenmesi ve ses, hece, sözcük ya da sözcük öbeği tekrarları şeklinde konuşma akışının kesintiye uğraması ve bunlara aşırı gerginlik, çabalama davranışları ve ikincil davranışların eşlik etmesi de akıcılık bozukluğu olarak isimlendirilmektedir. Çocukluk çağında en sık görülen akıcılık bozukluğu ise kekemeliktir. Kekemelik; konuşma akışının ses, hece, sözcük öbeği tekrarları, duraklar, bloklar, seslerin uzatılması, cümlelerin yarım bırakılması şeklinde gözlenebilmektedir.

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARINDA DEĞERLENDİRME VE MÜDAHALE

Değerlendirme, tanılamının ötesinde, bireyin gereksinimlerinin belirlendiği, bir başka deyişle birey için gelişimsel ve eğitsel hedeflerin tanımlandığı, birden fazla yöntem, birden fazla araç ve yaklaşım kullanılarak gerçekleşen çok disiplinli bir süreç olarak düşünülmelidir. Dil ve/veya konuşma bozuklukları söz konusu olduğunda, sağlıklı ve kapsamlı bir değerlendirmenin yapılması, gerek doğru tanılamayı gerek müdahale hedeflerinin bireyselleştirilmesini sağlayacaktır. Burada unutulmaması gereken nokta, değerlendirmenin mutlaka uzman bir ekip ile gerçekleştirilmesidir. Değerlendirmenin ilk ve en önemli adımını, bozukluktan şüphelenmek ve doğru bir yönlendirme yapmak oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle ailenin ve çocukla çalışan herkesin iyi birer gözlemci olması ve dil ve konuşma becerilerine ilişkin normal gelişim süreci hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir. Böylece olası risklerin ve gelişimsel farklılıkların mümkün olan en erken dönemde fark edilmesi sağlanacaktır. Kapsamlı bir değerlendirmenin ardından gelinen süreç çoğunlukla “müdahale” sürecidir. Dil ve/veya konuşma bozukluklarına yönelik müdahalelerde temel amaç, bireyin mevcut beceri düzeyinin ötesine geçmesini sağlamak ve bu yolla iletişim becerilerinin niteliğini arttırmaktır. Bir başka deyişle, bireyin bağımsız yaşama hazırlanmasında anahtar rol oynayan iletişim becerilerinin güçlendirilmesidir. Bu amaçla, çocuğun gereksinimlerine göre düzenlenen hedeflere odaklanan, yapılandırılmış ya da daha az yapılandırılmış müdahale yaklaşımları kullanılmakta, müdahalelerin yoğunluğu da bireysel özelliklere göre düzenlenmektedir.

Akademik öğrenmenin başlaması ile birlikte daha belirgin hâle gelen öğrenme farklılıkları ve/veya güçlükleri de öğrenmede bazı sınırlılıklarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Öğrenmeye ilişkin güçlükler farklı beceri ve/veya gelişim alanlarını kapsamakta ve bireyin yaşantısı üzerindeki etkileri, güçlüğün belirlendiği döneme, bireyin yaşına ve yapılan müdahalelerin özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ NEDİR?

Öğrenme güçlüğü, özellikle çeşitli akademik becerilerin edinilmesi ve geliştirilmesi üzerindeki olumsuz etkileri ile tanılanan ve sonuçları bakımından bireyin tüm gelişim alanları üzerinde de etkili olan bir durumdur. Bireysel farklılıkların belirgin olması, öğrenme güçlüğüne ilişkin ortak bir tanım üzerinde anlaşmayı da güçleştirmektedir. Öğrenme güçlüğü kavramı ise ilk kez Samuel Kirk tarafından 1962 yılında kullanılmıştır. Kirk (1962) öğrenme güçlüğünü; olası bir serebral disfonksiyon ve/veya duygusal ve davranışsal hasara bağlı olarak, dil, konuşma, okuma, yazma, aritmetik ya da okul yaşantısı için gerekli olan diğer süreçlerin birinde ya da birkaçında görülen bozukluk, gerileme ya da gelişimsel gecikme olarak tanımlamış, öğrenme güçlüğünün zihinsel yetersizlik, duyuşal yoksunluk ya da kültürel ve eğitsel faktörlerin bir sonucu olmadığını belirtmiştir. Öğrenme güçlükleri; algısal güçlükleri, beyin zedelenmesini, minimal beyin disfonksiyonunu, disleksi ve gelişimsel afaziyi içermekte, ancak görsel, işitsel ve motor yetersizliklerin birincil sonucu olarak ortaya çıkan öğrenme problemlerini ve zihinsel yetersizlikten, duygusal bozukluklardan, çevresel, kültürel ve ekonomik olumsuzluklardan kaynaklanan öğrenme problemlerini kapsamamaktadır. Ortak bazı özelliklerin sıklıkla öğrenme güçlüğüne ilişkin tanımlarda yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, öğrenme güçlüğüne ilişkin tanımlarda karşılaşılan ortak özellikler aşağıda sıralanmıştır:

- Bireyin mevcut beceri düzeyi ile sergilediği başarı arasındaki fark,
- Bireyin kendi içindeki performans farklılıkları (bir ya da birkaç alanda ortalamanın altında performans sergilenirken, bazı alanlarda ortalama düzeyde ya da ortalamanın üzerinde performans sergilenmesi) ve başarı eksiklikleri,
- Normal ya da normalin üstünde zekâ puanı,
- Nörolojik bir temelin olması,
- Psikolojik işlemede bozukluk yaşanması,
- Yaşam boyu gözlenmesi,
- Dinleme ve konuşma becerilerinin etkilenmesi,
- Akademik problemlerin yaşanması,
- Kavramsal problemlerin gözlenmesi,
- Dil bozukluğu gibi akademik olmayan problemlerin gözlenmesi,
- Çoklu yetersizlikler için potansiyel oluşturma.

NEDENLERİ

Öğrenme güçlüğünün nedeni açık bir şekilde bilinmese de, birçok gelişimsel ve/veya nörobiyolojik problem için söz konusu olan risk etkenleri, öğrenme güçlüğü için de geçerlidir. Aşağıda bu risk etkenlerinden birkaçı yer almaktadır:

- Nörolojik gelişimi etkileyen yaralanmaların ya da uzun süreli hastalıkların olması,
- Ailede öğrenme güçlüğü olan bir kişinin bulunması,
- Annenin gebelik döneminde madde kullanımı,
- Doğum öncesi dönemde tıbbi bakımın yetersizliği ve beslenme yetersizliği,
- Doğum sırasında yaşanan komplikasyonlar (oksijensiz kalma, kordon dolanması vb.),
- Doğum öncesi zedelenmeler,
- Çoğul gebelik,
- Kurşun gibi çevresel toksinlere maruz kalma.

SINIFLANDIRMA

Öğrenme güçlüğü söz konusu olduğunda, sınıflandırma için tek bir ölçütten ya da rehberden söz etmek mümkün değildir. Ne var ki, zekâ puanı ve akademik başarı öğrenme güçlüğü tanımının temel unsurları olduğundan, öğrenme güçlüğünün okul temelli bir güçlük olduğundan söz edilebilir. Özellikleri bakımından geniş bir çeşitlilik gösteren öğrenme güçlüğü, DSM-V Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı, Hastalıkların Uluslararası Sınıflaması (ICD-10) ve tüm dünyada özel eğitim politikalarını yakından etkileyen Engelli Bireylerin Eğitim Yasası'nda (IDEA, 2004) farklı şekillerde sınıflandırılmıştır.

DSM 5 Tanı Ölçütleri'ne göre öğrenme güçlüğü “özümlü öğrenme bozukluğu” olarak isimlendirilmekte ve okuma, yazılı anlatım ve sayısal (matematik) bozukluk ile giden özümlü öğrenme bozukluğu olmak üzere üç alt tipi içermektedir. ICD-10'da öğrenme güçlüğü daha çok heceleme ve okuma becerilerine odaklanarak ele alınmakta ve özümlü heceleme bozukluğu, aritmetik becerilerin özümlü bozukluğu, skolastik becerilerin karma bozukluğu, belirlenmemiş skolastik becerilerin gelişimsel bozukluğu ve skolastik becerilerin diğer gelişimsel bozuklukları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Engelli Bireylerin Eğitimi Yasası'nda (IDEA, 2004) ise öğrenme güçlüğü, “özümlü öğrenme güçlüğü” olarak isimlendirilmekte ve bu güçlüğü; sözel ifade, dinlediğini anlama, yazılı ifade, temel okuma becerisi, okuma akıcılığı, okuduğunu anlama, matematiksel hesaplama ve matematiksel problem çözme kapsadığı ifade edilmektedir. Sözü edilen sınıflandırmalar hakkında bilgi sahibi olunması, öğrenme güçlüklerinin özellikleri ve tanılanmasında değerlendirilen becerilere ilişkin fikir sahibi olunması açısından önem taşımaktadır.

Okuma Güçlüğü

Okuma becerileri, uygun vurgu ve tonlama ile belirli bir akıcılıkla ve hatasız bir şekilde gerçekleştiğinde anlamlı ve etkili bir okumadan söz edilebilir. Okuma alanında güçlük yaşayan çocukların büyük bir kısmı, hem okumanın ediniminde hem de okumanın akıcı bir şekilde gerçekleşmesi konusunda önemli güçlükler yaşamaktadırlar. Alanyazında, okuma hızı ve akıcılığı, sözcük okuma doğruluğu ve okuduğunu anlama becerilerinin okuma güçlüğü için önemli belirleyiciler arasında yer aldığı ve okuma güçlüğü yaşayan çocukların okuma-yazma sürecinde yaşadıkları en temel sorunun hızlı ve doğru bir şekilde, metni anlayarak okuyabilme becerisi olduğu belirtilmiştir. Aşağıda, okuma güçlüğü yaşayan bireylerde sıkça gözlenen özellikler sıralanmıştır:

- Konuşma ya da okuma sırasında cümle içindeki sözcük sırasına ilişkin hatalar yapma,
- Yavaş / çok hızlı ve/veya vurgu yapmadan, monoton bir şekilde okuma,
- Okurken sözcükleri sık sık hatalı okuma,
- Sözcükler arasında uygun olmayan şekilde duraklama,
- Tahminde bulunarak okuma,
- Sözcükleri ya da söz öbeklerini üst üste ve tekrar okuma,
- Bağlaçları ve kısa sözcükleri atlama,
- Sözcüklere hece ekleme ya da tüm sözcükleri tersine çevirme,
- Okuma sırasında b ve d gibi yazılışları birbirine benzeyen sembollerini karıştırma.

Yazma Güçlüğü

Yazma güçlüğü temelde, bireyin yazma becerisinin kronolojik yaş, zekâ ve eğitim düzeyinden beklenenin gerisinde olması durumudur. Öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklarda karşılaşılan yazı yazma ile ilgili problemlerin başında el yazısı gelmektedir. Yazma güçlüğünden emin olabilmek için heceleme ve el yazısı becerilerinin yanı sıra, bireyin kendini yazılı olarak ifade etme becerilerinde yapılan ayrıntılı değerlendirmelere de gereksinim vardır. Birinci sınıfa kadar tanılanması güç olan yazma güçlüklerinin, yazının hangi bileşeninde görüldüğü ise öğrencilerin yazı yazmaya ilişkin daha çok sorumluluk üstlenmek zorunda kaldıkları üçüncü ve dördüncü sınıfta belirlenebilmektedir. Yazma güçlüklerinde bireysel farklılıklar söz konusu olmakla birlikte, ortak özelliklerden de söz etmek mümkündür. Bu bağlamda aşağıda, yazma güçlüklerinde gözlenen ortak özelliklerden bazıları sıralanmıştır:

- Motor kontrolde güçlük yaşama,
- Okunaksız yazı yazma,
- Yavaş yazı yazma,
- Düz yazı ve el yazısını birlikte kullanarak karışık yazma,
- Büyük ve küçük harfleri birlikte kullanarak yazı yazma,
- Harf büyüklükleri konusunda güçlük yaşama,
- Sözcükler arasında uygun olmayan boşluk bırakma.

Matematik Güçlüğü

Matematik güçlüğü yaşayan bireyler aritmetik gerçeklerin ezberlenmesi ve sayısal olarak akıl yürütme becerilerinde de önemli güçlükler sergilemektedirler. Yapılan çalışmalar, matematik alanında güçlük yaşayan bireylerin; sayılar, sayı olguları, dört işlem ve basamak değeri olmak üzere dört temel beceride güçlük yaşadıklarını göstermiştir. Bu güçlüğüne ilişkin ortak bazı özellikler aşağıda sıralanmıştır:

- Sayıları ve sayılar arası ilişkileri anlamada güçlükler,
- Hesaplama becerilerinde güçlükler,
- Matematik sembollerini karıştırma,
- Ölçme, zamanı söyleme, para ve sayılar arasındaki azlık-çokluk ilişkilerini anlamada ve hesaplamada önemli güçlükler,
- Bazı rakamları ters yazma ya da şekil olarak birbirine benzeyen rakamları karıştırma,
- Matematiğe özgü sözcükleri kullanmada güçlük,
- Problem çözerken uygun stratejiyi belirlemede güçlük,

- Şekil ve göreceli büyüklükleri algılamada zorluklar,
- Matematik işlemi gerektiren durumlardan kaçma,
- Saat okumada güçlükler.

Öğrenme Güçlüğü ve Okul Öncesi Dönem

Öğrenme güçlüğü ilköğretim döneminde tanılanmakla birlikte, okul öncesi dönemde bazı göstergeler ortaya çıkmaktadır. Bu göstergeler hakkında bilgi sahibi olunması, olası bir riski fark etmek ve uygun yönlendirmeyi yapmak açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle aşağıda bu göstergelere yer verilmiştir:

- İlk sözcüklerin ortaya çıkışında gecikme,
- Yaşına uygun olmayan konuşma hataları yapma ve bu hataların uzun süre devam etmesi,
- Tekerleme ve şiir gibi uyakları içeren oyunlarda güçlük yaşama,
- Haftanın günleri, mevsimler, aylar gibi zaman ile ilişkili kavramları anlamada ve söylemede güçlükler,
- Yönergeleri ve günlük rutinleri izlemede güçlük,
- Sesbirimsel olarak birbirine benzeyen sözcükleri karıştırma (örneğin; patates, domates; tencere, pencere gibi),
- Çoğunlukla el tercihinin olmaması,
- Sabah, öğle, akşam, dün, bugün, yarın gibi kavramları karıştırma,
- Makas kullanma, kâğıt katlama, çizgi çizme gibi becerilerde güçlük,
- Yönleri anlamada (sağ-sol gibi) güçlük,
- Koordinasyonun zayıf olması nedeniyle sık sık kaza yaşama.

DEĞERLENDİRME VE MÜDAHALE

Tanılanmanın yapılmasında ilk adımı, riski fark etmek ve uygun yönlendirmeyi yapmak oluşturmaktadır. Bu nedenle, özellikle ilköğretim dönemindeki çocukların okuma-yazma ve matematik alanındaki öğrenme hızları izlenmeli, bu becerilere ilişkin hatalarının türleri ve sıklıkları kayıt altına alınmalıdır. Öğretmen tarafından yapılacak dikkatli bir izlem sürecine ek olarak, çocukla çalışan diğer kişilerin de yukarıda sözü edilen özelliklerin farkında olmaları, özellikle uygun kişi ve/veya kurumlara yönlendirme açısından son derece önemlidir. Tanılama ile ilgili güçlükler tüm dünyada söz konusu olmakla birlikte, dikkatli ve çok yönlü bir değerlendirme ile olası riskleri en aza indirmek mümkündür. Bu nedenle, öğrenme güçlüğünden şüphelenilen birey mutlaka uzman kişilere yönlendirilmelidir. Sınıf içinde tıbbi tanıdan önce ve sonra gerçekleştirilen ve bireyselleştirilen bazı uyarlamaların öğrenme güçlüğüne müdahalede etkili olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak çok sayıda müdahale yaklaşımından söz etmek de mümkündür. Burada temel nokta, bilimsel dayanaklarının ortaya konulmuş müdahale yaklaşımlarının, uzman kişiler tarafından iş birliği içinde hayata geçirilmesidir. Öğrenme güçlüğü olan çocukların akademik becerilerinin yanı sıra, özellikle sosyal duygusal gelişim alanlarının da desteklenmesi gerektiğini belirtmekte yarar vardır. Bu nedenle, öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olunmalı, başarabildikleri alanlar ve beceriler pekiştirilmelidir. Öğrenme güçlüğünden şüphelenildiği andan itibaren, uzman bir ekip aracılığıyla, ailenin katılımı sağlanarak çocuğun mevcut performansını en üst düzeyde sergileyebileceği bir öğrenme ortamı oluşturulmalı ve çok yönlü bir değerlendirme ve müdahale süreci ile birey desteklenmelidir. Yapılan tüm müdahalelerde tüm gelişim alanlarının desteklenmesi gerektiği unutulmamalıdır.

DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Tanım: Dikkat, konsantrasyon, hareketlilik ve dürtü kontrolü alanlarındaki sorunlarla karakterize olan Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB), çocukluk çağının sık görülen psikiyatrik bozukluklarından (Kayaalp, 2008). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB); aşırı hareketlilik, dikkat sorunu ve dürtüsellikle karakterize olan nörodavranışsal bir durumdur. Bir kişide DEHB varlığından söz edebilmek için belirtilerin (dikkat eksikliği, aşırı hareketlilik ve dürtüsellik) yedi yaştan önce başlamış olması, en az altı ay devam ediyor olması ve birden fazla ortamda (ev ve okul gibi) görülüyor olması gerekmektedir. Tanılama DEHB tanısının konulabilmesi için belirtilerin 7 yaşından önce başlaması, altı ay süre ile devam ediyor olması ve aynı zamanda bu belirtilerin yaşamın bir veya daha fazla alanında önemli derecede aksamaya yol açması gerekmektedir. DEHB klinik bir tanıdır. Bu nedenle bir uzmanın ayrıntılı incelemesi ve değerlendirmesinden sonra tanı konulabilir. Uzman tanı için öncelikli olarak aile ile görüşme yaparak çocuğu değerlendirir. Uzmanın aile ile yaptığı görüşme sırasında hem çocuk hem de aile üyeleri hakkında bilgi alınır. Bu bilgiler; çocuğun doğum öncesinden o ana kadar geçirdiği bütün gelişim basamaklarını, önemli hastalıkları, kazaları ve davranışsal özellikleri kapsar. DEHB - EĞİTİM DEHB olan çocukların eğitimlerinde öğretmenler farklı yöntemler kullanırlar. Eğitimde öncelikli olarak çocukların özel gereksinim duyduğu alanlar belirlenmelidir. Örneğin; öğretmen DEHB olan çocuğun ne zaman, nerede ve neden dikkat eksikliği, dürtüsel ve aşırı hareketliliği içeren davranışlar sergilediğini belirler. Bu sorunun çözümü için gerekli eğitim planını sunar. Normal gelişim gösteren çocuklarda olduğu gibi, DEHB olan çocuklar birbirinden farklı özellikler sergilemektedirler. Her çocuk zayıf ve güçlü yönleri ile bir birinden farklıdır. DEHB olan çocukların eğitimlerinde önemli unsurlardan biri de etkin akademik öğretimdir. Bu nedenle öğretmen her ders için bu çocuklar için etkin öğrenme planı düzenlemelidir. Bu planlamalar genellikle çocuğun bireysel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılır. DEHB olan çocuklar dikkatle hazırlanmış ve yapılandırılmış derslerde en iyi şekilde öğrenirler. DEHB Olan Çocuğun Eğitiminin Desteklenmesi İçin Öneriler DEHB olan çocuklar eğitimin; dil okuma-yazma ve matematik gibi farklı alanlarında çeşitli zorluklar yaşayabilirler. Bu güçlüklerin giderilmesinde öğretmen, aile ve çocuğun iletişimi çok önemlidir. Öğretmenin ve uzmanların çözüm önerilerini aileler ve çocuklar tarafından kullanılması, yaşama adapte edilmesi, problemin çözülmesinde rol oynayan önemli faktörlerdendir. DEHB olan çocukların okuma ile ilgili güçlükleri olabilir. Bu nedenle çocukların okumakta veya hecelemede zorlandığı kelimeler üzerinde alıştırmalar yapılabilir. Çocukla birlikte patates yerken patates kelimesinin hecelenmesi, çocuğun okurken veya yazarken hata yaptığı kelimelerden oluşan bir sözlük oluşturulması, kelimeler kesilerek heceleme çalışmalarının desteklenmesi, harflerin renklerle kodlanması, çocuğun hecelemede zorlandığı harflerin renklerle kodlanması gibi etkinlikler bu alıştırmalara örnek olabilir. DEHB olan çocukların akademik becerilerinin desteklenmesi için okulda bir öğretmenin çocuğun danışmanı olarak belirlenmesi önemlidir. Bu öğretmen tarafından DEHB olan çocuğun desteklenmesi, gelişiminin takip edilmesi ve ev ile okul arasındaki iletişimin sürdürülmesi, okul başarısının artmasında etkili olacaktır. Ayrıca çocukların öğretmenin verdiği ödevleri takip edebilmeleri için ödev defteri kullanmalarının sağlanması da önemlidir. Çocukların farklı konulardaki çalışma sayfalarını dosyalayacakları renk kodlu dosyalar kullanmaları, etkinlikleri rahat takip etmelerini ve konular arası geçişleri kolaylaştıracaktır. Davranış Müdahalesi DEHB olan çocukların eğitimlerinde bir başka önemli unsur da uygun davranış müdahalesidir. DEHB olan çocuklar genellikle uygun olmayan davranışlar sergilerler. Bu çocuklar hiperaktivitelerini ve dürtüselliklerini kontrol etmekte zorlanırlar. Ayrıca sınıf arkadaşları ile iletişim kurmakta zorlanabilirler. Davranış müdahale programları çocukların uygun davranış sergilemeleri ve akranları ile olumlu ilişkiler kurmalarını destekler. Davranış sözleşmeleri, somut ödülleri ve sembolik ekonomi sistemlerinin de aralarında bulunduğu davranışsal müdahaleler, çocukların davranışlarını nasıl kontrol altına alacakları konusunda yardımcı olur. Sınıf Ortamı DEHB olan çocukların başarılarında sınıf ortamının düzenlenmesi de önemli yer tutar. Özellikle DEHB olan çocukların öğretmenin yakınında oturtulması önemlidir. Bu şekilde ayarlanacak oturma düzeni ile çocuğun hareketleri öğretmen tarafından daha rahat bir şekilde denetlenebilir. Ayrıca çocuğun aktivitelere konsantrasyonu daha rahat desteklenebilir. DEHB olan çocuklar için akran desteği de önemlidir. Bu nedenle, DEHB olan çocuğu model alabileceği bir öğrenci ile birlikte oturtmak, çocuğun hem akademik hem de sosyal davranışlarını olumlu yönde etkileyecektir.

DEHB olan çocuklar için sınıf ortamının fiziki koşullarının düzenlenmesi de önemlidir. Sınıfta öğrencinin dikkatini dağıtacak uyaranların en aza indirgenmesi çocukların konsantrasyonlarını olumlu düzeyde etkileyecektir. Aile ve Öğretmen DEHB olan çocuğun eğitiminin başarıya ulaşması için çocuk, aile ve öğretmen ilişkisinin uyum içinde olması gereklidir. Öğretmen ve ailenin iletişimi yapıcı, karşılıklı saygı ve iş birliğine dayalı olmalıdır. Öğretmenlerin, ailelerin ve çocukların yaşadıkları uyum ve davranış sorunlarının çözümüne yönelik iş birliği yapılması gereklidir. Bu işbirliğinde öğretmen iletişime açık ve empatik olmalıdır. Çocukla ilgili sorunları aileye iletirken doğrudan suçlamalardan kaçınmalıdır. Çocuğun problem davranışlarını açıklarken olumsuz tanımlamalar kullanmamalıdır. Sorun davranışların nedenleri aile ile işbirliği içinde araştırılmalı ve çözüm için ortak stratejiler belirlenmelidir. Öğretmen çocukla ilgili eğitimsel ve davranışsal hedeflerini aileye anlatmalı ve ailenin sorumluluklarının ne olduğunu da açıkça ifade etmelidir.

OTİZM SPEKTURUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN EĞİTİMLERİ

Otizmin Tanımı

Otizm ilk olarak çocuk psikiyatristi Leo Kanner tarafından, yaşam boyu süren, sosyalleşme, dil, iletişim ve diğer birçok etkinlik alanını etkileyen bir sendrom olarak tanımlanmıştır. Bu bozukluğun klinik belirtilerinin şiddeti bireyden bireye değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, OSB içinde en hafiften en ağıra kadar değişik şiddette otistik davranış belirtileri görülebilir. OSB'nin görülme sıklığının son yıllarda arttığı görülmektedir. Erken çalışmalarda, 10000'de 10'dan daha az bir prevalans verilirken, son yıllarda yapılan çalışmalarda prevalans 10000'de 110 olarak verilmektedir. Günümüzde otizm spektrum bozukluğu, Amerikan Psikiyatri Birliğinin tanı sistemi DSM-5'e göre şu şekilde tanımlanmaktadır (APA, 2013): A. Şu anki durumunda ya da öyküsünde aşağıda belirtildiği gibi sosyal iletişim ve karşılıklı sosyal etkileşimde kalıcı eksiklikler (örnekler kapsamlı değil, tanımlayıcıdır):

1. Sosyal-duygusal karşılıklıdaki eksiklikler. Anormal sosyal yaklaşım ve sohbeti karşılıklı sürdürmede başarısızlıktan, ilgi alanları, duygular ya da izlenimlerin paylaşımında azlığa, sosyal etkileşimleri başlatma ya da sürdürmede başarısızlığa kadar değişen aralıkta örneklenebilir.
2. Sosyal etkileşimde kullanılan sözel olmayan davranışlardaki eksiklikler. Sözel ve sözel olmayan iletişimin birlikte kullanılmamasından, göz teması ve vücut dilindeki anormallikler ya da jestleri anlamak ve kullanmaktaki eksikliklere, yüz ifadelerinin ve sözel olmayan iletişimin hiç olmayışına kadar değişen aralıkta örneklenebilir.
3. İlişkileri anlama, geliştirme ve sürdürmede eksiklikler. Farklı sosyal gerekliliklere göre davranışlarını ayarlama güçlüklerinden, hayali oyunları birlikte oynama ya da yaşatlarının sahip olduğu ilgi alanlarının yokluğuna kadar değişen aralıkta örneklendirilebilir. Ağırlık düzeyi sosyal iletişim yetersizlikleri ile kısıtlı ve yineleyici davranış örüntülerine bağlıdır.

Otizimli Çocukların Gelişimsel Özellikleri

Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerinde çoğunlukla zihinsel yetersizlik vardır. Otizm spektrum bozukluğuna eşlik eden zihinsel yetersizliği belirlemek zordur. Otizmin ilk tanımlandığı yıllarda otistik özellikteki çocukların çok zeki olduklarına, ancak bu zekanın problem davranışlarla maskelendiğine inanılıyordu. Otizimli çocukların zihinsel gelişimleri üzerine yapılan çalışmalarda, bu çocuklar zihinsel performansları yönünden iki alt gruba ayrılmıştır. Zihinsel becerileri normal olanlar yüksek fonksiyonlular olarak, zihinsel olarak yetersiz görülenler ise düşük fonksiyonlular olarak tanımlanmıştır. Otizimli çocukların yaklaşık olarak %40'ında konuşma gelişmeyebilir. Bu çocuklarda, konuşma gelişse de dilin fonksiyonel olarak kullanımı çok azdır ya da yoktur. Sesleri ve hareketleri taklit etme yetenekleri zayıftır. Normal bebeklerde görülen babıldamaların otizimli bebeklerde görülmediği belirlenmiştir. Ayrıca diğer kişilerin kendileriyle konuşmasına ya da seslenmesine karşı tepkisiz kaldıkları belirlenmiştir. Bazı otizimli çocuklarda ekolalik tarzda konuşma dikkati çekmektedir. Bu konuşma şeklinde çocuk, kelimeleri veya cümleleri duyduğu anda veya daha sonra papağan gibi tekrar eder. Bu konuşma, sözcüklerde ve telaffuzda terslikler ve zıtlıklar (tak yerine kat gibi) içerebilir. OSB'de konuşmaya başlama çok farklı yaşlarda gerçekleşebilir. Ancak genellikle ilk kelimelerini beş yaş civarında söylerler. Bazı otistik çocukların konuşmaya normal yaşatlarıyla aynı zamanda başladıkları, ancak daha sonraları, bildikleri kelimeleri kullanmadıkları gözlenmiştir. Beş yaş sonrasında, otizimli çocuk yeni kelimeler öğrenebilir ve isteklerini bu kelimelerle ifade etmeye başlar. Hatta bir iki kelimelik cümleler kurabilir. Bununla birlikte, konuşmayı bir iletişim aracı olarak kullanmadıkları gözlenmektedir. Otizimli çocuklar, basitten karmaşığa bütün sosyal becerileri sergilemekte problem yaşamaktadırlar. Engelli olmayan çocuklar, birçok sosyal beceriyi başkalarını taklit ederek ve gözleyerek öğrenirler. Bunun aksine otizimli çocuklar, taklit yeteneklerinin sınırlı olmasından dolayı sosyal becerileri öğrenmekte zorlanırlar. Otizimli çocuklarda hayal gücünün ve taklit etme becerilerinde yetersizliklerin olması, onların sosyal oyun oynama becerilerinin gelişmemesine yol açmaktadır. Akranları ile kaynaşmada yetersizlikler yaşarlar. Ayrıca bir akranı veya yetişkinle iletişim başlatsalar bile tek taraflı, toplumsal açıdan karşılıklı olmayan bir tarzları vardır. Otizimli çocuklarda motor becerilerin gelişimi genellikle kronolojik yaşlarına yakındır. Bu çocuklar özellikle bir hareketin yönergeye uygun ve seri olarak gerçekleştirilmesinde zorluklar yaşayabilirler. Örneğin; kağıt kesme, bir kutu içine küpleri atma gibi ince motor becerilerde yetersizlikleri göze çarpmaktadır. Otizimli çocuklarda görülen motor problemler motor koordinasyon problemleri ile ilişkilidir. Bir hareketi gerçekleştirme ile ilgili motor hazır oluşluklarının da normal akranlarına göre iyi olmadığı

vurgulanmaktadır. OSB olan bireylerin %42-88'i objelerin duyuşal özellikleri ile meşgul olma, çevresel uyarılara beklenenin altında ya da üstünde cevap verme, duyu uyarılarına paradoksal yanıtlar verme şeklinde duyuşal işleme problemleri yaşarlar. OSB olan çocukların duyuşal problemleri ile ilgili yapılan çalışmalarda OSB'li çocukların normal gelişim gösteren çocuklara göre duyuşal gelişimlerinin farklı olduğu görülmüştür. Özellikle OSB'li çocukların erken çocukluk döneminde görülen duyu-algı problemlerinin varlığı dolayısıyla yenidoğan ve erken çocukluk döneminde duyu motor değerlendirmenin önemli olduğu vurgulanmaktadır

Otizimli Çocukların Eğitimlerinde Kullanılan Yaklaşımlar

Otizimli çocukların eğitimlerinde, öncelikli olarak eğitim ortamlarının düzenlenmesi önemlidir. Sınıf düzeninin çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde organize edilmesi, onların öğrenmeleri üzerine olumlu etki yaratacaktır. Ayrıca çocukların eğitimsel rutinlerinin belirlenmesi, bu rutinlere çocukların seçim yapmaları için fırsatlar sunmak önemlidir. Fiziksel çevrenin görsel destekler ve çizelgelerle düzenlenmesi, onların eğitim rutinlerini anlamalarını ve iletişim becerilerini destekleyecektir. Bununla birlikte çocukların sistematik bir öğretim planı içine alınmaları onların yeni beceriler kazanmalarını destekleyecektir. Aşağıda otizimli çocukların eğitimlerinde kullanılan bazı yaklaşımlar ifade edilmiştir.

Uygulamalı Davranış Analizi

Uygulamalı davranış analizi, gelişimsel yetersizliği olan çocukların ve özellikle otizimli spektrum bozukluğu olan çocukları eğitimlerinde yoğun olarak kullanılan yöntemlerden biridir. Uygulamalı davranış analizi edimsel koşullama kuramı temel alan bir yöntemdir. Uygulamalı davranış analizinde davranışlar objektif sayısallaştırılmış nesnel biçimde kontrollü ortamlarda ele alınmaktadır.

Sosyal Öyküler

Sosyal öyküler, OSB'li bireylerin sosyal becerileri kazanmasını sağlamak ve bu sosyal becerilerini geliştirmek amacıyla ilk kez 1991'de Carol Gray tarafından geliştirilmiştir Sosyal öyküler sosyal anlamda önemli olduğu bilinen beceriler için ipuçlarını ve bu duruma uygun tepkileri açıklayan kuralları olan, belli bir formatta yazılan kısa ve bireysel öykülerdir. Sosyal öyküler doğrudan bireyin davranışlarını değiştirmeyi hedeflememektedir.

Ayrık Denemelerle Öğretim

Ayrık denemelerle öğretim, otizimli bireylerin eğitiminde sık kullanılan yaklaşımlardan biridir. Ayrık denemelerle öğretimde, her bir deneme üçlü izlerlik sürecine göre, net bir ayırt edici uyarın (Ö), hedef davranış (D) ve sonuç (S) olmak üzere ilişkili üç bileşeni içermektedir. Uygulamalı davranış analizine dayanan bir öğretim uygulaması olan ayrık denemelerle öğretimde beceriler alt basamaklarına ayrılır ve her bir basamak tekrar eden denemeler ile öğretilir. Resim Değiş Tokuşuna Dayalı İletişim Sistemi (PECS, Picture Exchange Communication System) PECS; uygulamalı davranış analizi ilkelerine dayan, Delaware otizm programı içinde Bondy ve Frost tarafından 1994' te geliştirilen bir yöntemdir. Sosyal iletişim güçlükleri olan çocuklar için geliştirilmiş, resimlere dayalı bir sistemdir. Sistem, çocukların isteklerinin ifade etmelerini ve sorulan sorulara cevap vermelerini teşvik eder. PECS, yönteminde öncelikli olarak, çocuklara temel iletişim becerilerinin kazandırılması vasıtası ile çocuğun istek ifade etmesinin desteklenmesi amaçlanır. Denver Eğitim Modeli (ESDM: Early Start Denver Model) Denver Erken Başlama Modeli, 12-36 aylıktan başlayarak 48-60 aylığa kadarki bir yaş aralığını kapsayan otizimli bebekler için kullanılan kapsamlı bir erken müdahale yaklaşımıdır. Bu model, otizm riski taşıyan bebekleri gelişimsel bakış açısıyla desteklemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Ayrıca bu model, çocuğun gelişimini erken dönemde destekleyen bir programı ve bu becerileri geliştirmede yardımcı olan bir dizi öğretim prosedürünü kapsamaktadır. Bu program eğitimciler veya ebeveynler tarafından grup veya bireysel eğitim seansları şeklinde yürütülmektedir.

Duyu Bütünleme Terapisi

Duyu bütünleme terapisi araştırmaları ve çalışmaları Amerika'da J.Ayres tarafından 1960 yılında başlamıştır. Yapılan çalışmaların ardından uygulamalara başlanmış olup, diğer Avrupa ülkelerine de öncülük etmiştir. Bu uygulama özellikle otizimli bireylere uygulanmakta olup, diğer özel gereksinimli çocuklar için de kullanılmaktadır.

Etkinlik Çizelgeleri

Etkinlik çizelgeleri, otizimli çocukların eğitimleri sırasında yaptıkları etkinlikleri bağımsız bir şekilde yerine getirmelerini destekleyen fotoğraf ve sözcüklerden oluşan setlerdir. Princeton Child Development Institute (PCDI)'de geliştirilmiştir. Otizm spekturum bozukluğu olan çocuklarda etkinlik çizelgelerini kullanmadan önce çocukların; bir nesnenin fotoğrafını fondan ayırt etme, benzer nesnelere eşleme, resim nesne ilişkisi kurma gibi önkoşul becerilerini kazanmış olması gerekir.

Video Modellerle Öğretim

Video modellerle öğretim yönteminde otizimli çocukların gözlem yaparak öğrenmeleri desteklenir. Video modeller öğretimde çocuğa kazandırılması hedeflenen davranış, farklı modeller tarafından sergilene bilmektedir. Bu modeller çocuğun aynı yaş cinsiyetteki akranları olabildiği gibi, yetişkin bir model tarafından da gerçekleştirilebilir. Video modellerle öğretimde çalışmaların basamaklara ayrılmış şekli baştan sona izlettirilebilir ya da çocuğun her basamağı ayrı ayrı izlemesine fırsat verilerek öğretim

gerçekleştirilebilir.

Hastalık ve/veya hastane yaşantısının süresi, niteliği ve derecesi insanların gelecek yaşantılarını etkileyebilir, hatta bazıları derin izler yaratabilir. Uzun süreli (süreğen) hastalıklar ve hastanede yatma, hem çocuklar hem yetişkinler üzerinde korku, kaygı ve duygusal etkiler yaratan olaylardır. Bu yaşantının olumsuz izler bırakmasını önlemek için birçok ülkede çeşitli önlemler alınmaktadır. Bir annenin çocuğu hastalandığında, onun yanında olabilmesi anneyi rahatlatacağı gibi, bebeklerde annelerinin yanında olmasından, güven içinde olduklarını hissedeceklerdir. Bu sağlanmadığı takdirde diğer yaş gruplarında olduğu gibi, bebeklerin de düzenli ve mümkün olduğunca sık ziyaret edilmeleri gerekir. Küçük çocuklar için annenin bakımının sürekliliği, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişim için çok önemlidir. Oyun ve okul öncesi dönemi çocukların hastanede kalmaya bağlı gösterdikleri korku ve kaygıları önlemek ya da azaltmak için ilk önlem annenin çocukla birlikte kalmasıdır. Bu yaş grubunda, yemek yeme, giyinme, tuvalet gereksinimini karşılama önemlidir. Özellikle 2-3 yaş grubu, bu konularda zorlanabilir. Bu nedenle öz bakım becerilerinde gerileme olabilir. Bunu önlemek için, çevre şartları uygun bir biçimde düzenlenmelidir. Oyun, okul öncesi dönem çocuklarının en önemli işidir. Hastanede yatan çocuklar içinse, oyun daha büyük bir gereksinim hâline gelir. Hareket, dil, bilişsel, sosyal gelişimlerinin devamını sağlar, hastane yaşantısından duyduğu korku ve kaygıları azaltır. Çocuk, duygu ve düşüncelerini oyuna yansıtır böylece yetişkinler çocuğu daha iyi tanır, tepkilerinin nedenini bilir ve ona göre çözüm getirirler. Sürekli yatma zorunluluğu olan çocuklar için de dışarıyı görmelerini sağlayacak şekilde düzenleme yapılmalı, yataklarında yapabilecekleri etkinlikler sağlanmalıdır. Ergenlik dönemi için kişisel alan kavramları özellikle büyük önem taşır. Gençler, kendisine ait bir köşeyi, fotoğraflar, posterler asarak özelleştirmek ister. Bu nedenle hastane odaları, hastaların kalıcı olmayan değişiklikler yapabilecekleri bir şekilde düzenlenmelidir. Hastanede yatılı kalmak, bu yaş grubu çocuklara pek çok kısıtlamalar ve kontroller getirmektedir. Bu gençlerin yetişkinlerin kendilerine karışmayacakları, kendi kendilerini idare ettikleri kendilerine ait bir yerleri olmalıdır. Uzun süreli hasta ve hastanede yatan çocukların, içinde buldukları durum, hastalık ve hastanede kalış süresi ve uygulanan tıbbi işlemler çocuğun ruhsal durumunda geçici ya da kalıcı bir takım olumsuz etki ve tepkilere yol açar. Bütün bu olumsuz duyguların giderilmesinde ve azaltılmasında personele ve aileye büyük sorumluluklar düşmektedir. Uzun süreli hasta olan ve hastanede yatan çocukların olumsuz tepkilerini en aza indirmek üzere hastane personeli çocuk ve aileleri arasında kurulacak iletişim önemlidir. Oyun, çocuğun yaşantısının bir parçasıdır. Oyunsuz çocuk düşünülemez. Oyun, çocuğun gerçek yaşantısından daha çok benimsediği, daha çok içinde yaşadığı, mutlu olduğu bir dünyadır. Hastanede oyun, oyun odası, oyun araçları çocuğu her zaman bildiği, tanıdığı dünyaya götürür. Ailesi, evi, arkadaşları ve okulundan ayrı ve tanımadığı bir çevrede, bilmediği işlemlerle karşılaşan çocuğu rahatlatan eşsiz bir dünyadır. Çocuk ve hastane personeli arasında tek köprüdür. Oyun hastanede yatan çocukları rahatlattığı gibi, onların duygularını ve düşüncelerini anlayabilmek açısından da yararlı bir araçtır. Hastanedeki çocukların kaygıları, korkuları, huzursuzlukları, içe kapanık oluşları, kızgınlık ve düşmanlık gibi tepkileri, bazen yetişkinler tarafından açık olarak gözlenirken, bazı çocukların bu tür duygularını hiç belli etmedikleri görülür. Çocuğun kendisiyle sürekli olarak ilgilenen bir kimsenin olması, onu sık sık görmesi güvenini artırır. Bu kişi bir çocuk gelişimci, bir psikolog veya bir öğretmen olabilir. Sağlıklı çocuklar için yapılacak bu uygulamada, anaokulu veya ilkokuldan gelen çocuk gruplarına eğitimciler tarafından hastanedeki çocuk servisleri gezdirilir. Dramatizasyon, çocukların hastanedeki yaşantılarını benimsemeleri açısından yararlıdır. Eğitimciler tarafından hastaneyi tanıtmaya ilgili eğitim verildikten sonra çocukların bu bilgileri kendilerinin uygulamaları açısından, dramatize oyun kurulabilir. Hastaneye hazırlayıcı eğitim kapsamında, ameliyat olacak çocuklar için önlemler almak ileride karşılaşılabilecek problemleri önlemek açısından oldukça önemlidir. Uzun süreli hastalığı nedeniyle hastanede yatan okul dönemi çocukların, okul ve arkadaşlarından uzak kalmaları hastanede geçirecekleri süreye bağlı olarak eğitim ve öğretim yönünden yaşlarına göre büyük kayıplara uğradıkları, hatta devamsızlık nedeniyle sene kayıpları ve bunun yarattığı psikolojik etkiler çok sık rastlanan sorunlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle okul dönemi çocuklarının hastanede kaldıkları süre içinde okul yaşantılarının devam ettirilmesi büyük önem taşımaktadır. Hastane okullarına, normal eğitimde bulunan hastanede yatan okul çağı çocukları devam etmektedirler. Hastane okul programları; hastanede devam eden teşhis, tedavi ve ameliyat işlemleri dikkate alınarak normal eğitim programlarına göre daha esnek uygulama gerekmektedir. Çeşitli ülkelerde değişik uygulamalara rastlanmaktadır. Hastane okullarının amacı, hastanede yatan okul

dönemi çocuklarının okul yaşantılarının kesintiye uğramadan hastane ortamında devam ettirilmesi ve çocuğun kendi okuluna dönüşünde eğitiminin kesintisiz olarak devamının sağlanmasıdır. İlk resmî hastane okulunun 1948’de Viyana’da açılan hastane okulu olduğu tahmin edilmektedir. Hastanede yatan çocuklarla ilgili eğitim çalışmaları halen bazı üniversite hastaneleri, birkaç özel çocuk hastanesi ve bazı devlet hastanelerinde devam etmektedir. Ülkemizde hastanede yatan çocukların eğitimi ile ilgili lisans düzeyinde teorik ve uygulamalı olarak sistemli şekilde ilk çalışmalar, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü’nün 1975 yılından itibaren Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hastanesi’nde stajyer öğrencileri ile başlattığı çalışmalarla gerçekleştirilmiştir. Hastanede yatan çocuklarla ilgili eğitim çalışmaları halen bazı üniversite hastaneleri, birkaç özel çocuk hastanesi ve bazı devlet hastanelerinde devam etmektedir. Ancak eğitim ağırlıklı bu çalışmalara 1994 yılında öğretim ağırlıklı çalışmalarda eklenmiş ve bir yılda “hastane okulları” Türkiye’nin pek çok ilinde yaygınlaştırılmıştır ve bugün sayıları 50’ye ulaşmıştır.

Üstün yeteneklilik, insanın var oluşundan bu yana toplumların dikkatini çekmiştir. Üstün ve özel yetenekli bireylerin eğitimi için, tarih boyunca çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu özel bireyler, bazen doğru yönlendirilmeleri sonucu, çoğu kez de kendi çabaları ile üstün yeteneklerini ortaya koyabilmişlerdir. Üstün yetenekli çocuklar üzerindeki çalışmaların öncüsü sayılan Lewis Terman, zekâ ile ilgili geniş çalışmalar yapmış, zeka bölümü (IQ) 140 veya üstü olan çocukları dâhi çocuklar olarak tanımlamıştır. Dünyada ve ülkemizde üstün yetenekli bireylerin genel nüfus içerisindeki oranları %2 olarak tahmin edilmektedir. Yapılan zeka testi sonucu 110-130 zeka bölümüne sahip olan bireyler “üstün”, 130-200 zeka bölümüne sahip bireyler “çok üstün” olarak kabul edilmektedir. Üstün yetenekli çocukların eğitimlerinde 3 yöntemden yararlanılır. Bunlar; hızlandırma - birinci sınıfa erken başlama ve hızlı ilerleme, sınıf atlama, ders atlama (dersi üst sınıflarla alma) gibi uygulamalar-, gruplama. Üstün ve özel yeteneklilik; bireyin genetik özelliklerle var olan ve çevresel uyaranlarla gelişen, fiziksel büyüme ve gelişim, hareket gelişimi, algı – dikkat kontrolü, analiz, sentez, problem çözme gibi bilişsel gelişim, dili anlama ve ifade etme yeteneği, sosyal, duygusal ve estetik gelişim alanlarının birinde ve/veya birkaçında ya da hepsinde çeşitli gözlem ve ölçme araçlarıyla uzman kişiler tarafından gözlenen ve/veya ölçülebilen, yaştlarından ileri düzeyde olma durumudur. Normal okul müfredatlarının üstün yetenekli çocukların eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamadığı, müfredatların çok yönlü ve yaratıcı özellikler taşıması gerektiği, birçok araştırmacı ve eğitimci tarafından kabul edilmektedir. Aynı zamanda üstün yetenekli çocukların eğitimsel programları bilişsel gelişimlerini destekleyecek şekilde düzenlenerek, çocukların gelişimsel düzeylerine uygun olmalıdır. Bilgi edinme ve bilgi üretmenin kaynağı donanımlı bir eğitimden geçmektedir. Üstün yetenekli bireylerin özel eğitimleri de bu noktada daha da önem kazanmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, son 15-20 yıldır dünya ülkelerinin üstün ve özel yetenekli bireylerine daha fazla önem verdiklerini, bebeklikten itibaren özel eğitim yöntem ve araçları geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Tarihimize üstün yetenekli bireylerin en iyi değerlendirildiği dönem, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki Enderun Mektepleri’dir. Bugün birçok gelişmiş ülkedeki üstün yeteneklilerin eğitimine de kaynak olan Enderun, 600 yıllık bir imparatorluğun yönetim, bilim ve sanat kadrolarını oluşturmuştur. Üstün yetenekli çocukların eğitimi Osmanlı İmparatorluğu dönemine uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun askeri, yönetici, eğitimci ve sanatçı kadrosunu Enderun’da öğrenim gören üstün yetenekliler oluşturmuştur. Cumhuriyet tarihimize baktığımızda da üstün ve özel yetenekli bireylerin eğitimlerine önem verildiği görülmektedir. Yasalardaki çeşitli düzenlemelerle, bu özel kişilere çeşitli fırsatlar yaratılmıştır. Birçok ülke tarafından son yüzyılın dâhisi olarak kabul edilen Mustafa Kemal Atatürk’ün liderliğinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra, Atatürk’ün eğitimsel prensipleri Türk Eğitim Sistemi’ne rehberlik etmiştir. Türk Milli Eğitim Sistemi’nde eğitim programların hazırlanması ve uygulanmasında anayasada belirtildiği üzere, Atatürk prensip ve reformları ile Atatürk milliyetçiliği temel alınmıştır ve evrensel kültür çerçevesi içinde milli, ahlaki ve kültürel değerlerin geliştirilmesine önem verilmiştir. Çıkarılan bir yasa ile, ülke kalkınmasını köylerden başlatmak için, diğer öğrencilere göre daha yetenekli olan çocukların öğrenim gördüğü köy enstitüleri kurulmuştur. Köy enstitülerinin eğitim programı formal eğitim programlarından farklı hazırlanmıştır. Özel eğitime gereksinimi olan engel gruplarına ilişkin ayrı şubelerle birlikte, üstün yeteneklilerin eğitimleri şubesi kurulmuş ve çalışmalar başlatılmıştır. Ülkemizin mevcut ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitim şartları dikkate alınarak, daha fazla sayıda üstün yetenekli çocuğa en uygun modellerle ulaşılabilmesi için, farklı ülkelerde uygulanan modeller incelenmiş, uygulanabilirlikleri tartışılmış ve yazarın, daha önceki akademik çalışmaları da temel alınarak ülkemiz şartlarına uygun yeni bir model geliştirilmiştir. Yıllar sonra ülke tarihinde üstün yetenekli çocuklarımız için yasal mevzuatı olan sistemli bir eğitim merkezi ve programı başlatılmıştır. Bilim Sanat Merkezleri, Genel Müdürlük ilgili personelinin, bu merkezlerin yönetici ve öğretmenlerinin ve merkezlerde yetişen çocukların ailelerinin katkıları ile gelişmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Bilim sanat merkezleri; okulöncesi, ilköğretim ve orta öğretim çağındaki üstün ve özel yetenekli öğrencilerin örgün eğitim dışındaki zamanlarda ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitim aldıkları merkezlerdir. Merkeze öğrenciler bakanlıkça hazırlanan gözlem formatı kriterlerine göre aday gösterilirler. Bilim ve sanat merkezlerinin etkinliklerinin temel amacı, proje üretme ve geliştirme çalışmalarıdır. Proje hazırlama ve geliştirme konularında bilgi ve beceri kazandırmak üzere kurumdaki lider öğretmenler aracılığı ile gerekli ön öğrenmeler sağlanarak proje yönergeleri hazırlanıp örnekler sunulur Proje konularının belirlenmesi, seçilmesi ve sonuçlarının

değerlendirilip geliştirilmesinde çevredeki iş yerleri, üniversiteler, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılır. Hem öğretmenler hem de çocuklar için birlikte çalışmak, birlikte üretmek ve yeni yöntemler keşfetmek için doğal bir süreç ve ortam sağlar. NB İlgi ve Yetenek Alanları Geliştirme Programı, temeli çocukların yetenekli oldukları ve ilgi duydukları alanlarda desteklenmelerini sağlayan, okulda uygulanan müfredat programıyla bütünleşebilen yapıdadır. Programın uygulanması yaş gruplarına göre çeşitlendirilmektedir. Program aynı zamanda öğretmenlerin ve ailelerin eğitimlerini kapsamaktadır. Okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde uygulanma olanağı olan, 2005 yılından itibaren 4 ayrı özel ilköğretim okulunda uygulanan ve halen uygulaması farklı okullarda devam eden bir programdır.